

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İLMLER ANABİLİM DALI
TEFİS BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE İSTİHAZ KAVRAMININ
SEMANTİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET SOYSALDI

HAZIRLAYAN
TUNCAY TAN

ELAZIĞI - 2007

II
T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İLMLER ANABİLİM DALI
TEFİS R B L M DALI

KUR'AN-I KERİM'DE İSTİHZA KAVRAMININ
SEMANTİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez .../.../2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Danışman

Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

ÜYE

Doç. Dr. Gıyasettin ARSLAN

ÜYE

Prof. Dr. Hüseyin ÖZDEMİR

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .../.../2006 tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

III
ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KUR'AN-I KERİM'DE STİHZA KAVRAMININ
SEMANTİK ANALİZİ

Tuncay TAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

2007, Sayfa: X+72

Müslümanlar için, Kur'an tarafından ortaya konan bütün hükümler de erlidir. Göz ardı edilemezler. Kur'an özellikle ahlak ve bunun topluma yansımaları üzerinde durur. Ahlaki ilkeler ve de erler, toplum u bir arada tutan önemli faktörlerdendir.

stihza kavramı da ahlaki yozla manın oldu u zamanlarda ortaya çıkan ve fertleri birbirinden uzakla tıran dominant kavramlardandır. "Alay etmek, dalga geçmek, küçümsemek" gibi anlamlara gelen bu kavram, Kur'an boyunca münafık(ikiyüzlü) ve inkarcı tiplerin ba vurdu u psikolojik yıpratma takti i olarak ortaya çıkar. Müslümanlar için bu kavramın kullanıldı nı görmemekteyiz. Fakat aynı anlama gelen farklı kavramlar, Müslümanlar arasında da ortaya çıkacak böyle kötü bir eyleme kar ı, uyanık olmaları için, Kur'an'da Müslümanlar hakkında da kullanılmı tır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, stihza, Alay etmek, Ahlak.

ABSTRACT**Master Thesis****THE SEMANTIC ANALYZE CONCEPT OF
THE ISTIHZA IN THE QOR'AN****Tuncay TAN****The University of Firat****Social Sciences Institute****The Department of Basic Islamic Sciences****Commentary (Tafseer) Branch****2007, Sayfa: X+72**

All the decisions mentioned by the Qor'an are valuable for the Muslims. They can't be undervalued. Qor'an focus especially on moral and its reflections on society. Moral principles and values are very important factors that keep the society together.

Concept of the istihza (irony) is one of the dominant terms that occurs in the periods of moral degeneration and separates people from each other. This concept has some meaning such as to "ridicule and to look down on" and through Qor'an, we may see it as a physiologically exhausting tactic which is used by hypocrite people and unbelievers. Concept of the istihza is not used for the Muslims in the Qor'an; however some words having the same meaning are used for the Muslims to make them aware of such bad situations.

Key words: Qor'an, Istihza (Irony), ridicule, moral

Ç NDEK LER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
Ç NDEK LER	V
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	IX
G R	1
A. Ara tırmanın Konusu, Amaç ve Önemi	1
B. Ara tırmanın Kapsam Yöntem ve Kaynakları	2
C. Kur'an'ın Anlaşılmasının Gerekliliği ve Semantik Analizin Yapılışı ile İlgili Kısa ve Özlü Bilgi	3
C. 1. Semantik Nedir	4
C. 2. Semantiğin Tarihçesi	5
C. 3. Semantik Tahlil Nasıl Yapılır	5

BİRİNCİ BÖLÜM

STİHZA KAVRAMININ ETİMOLOJİK ANALİZİ

A. Lügat ve İstilah Açısından Stihza	8
A. 1. Lügat Açısından Stihza	8
A. 2. İstilah Açısından Stihza	10
B. Stihza ile İlgili Yakın Anlamlı Kelimeler	11
B. 1. Se-Hı-Ra	11
B. 2. He-Ze-Le	11
B. 3. Le-I-Be	11
B. 4. Da-Hı-Ke	12
B. 5. Ga-Me-Ze	12
B. 6. Le-Me-Ze	13
B. 7. He-Me-Ze	13
B. 8. A-Be-Se	13

KUR'AN-I KERİM'DE STİHZA KAVRAMI

A. stihza Kavramının Türevleri ve Kur'an'da Kullanılışı	15
A. 1. çinde Hüzüven Kelimesi Geçen Ayetlerde “Alaya Alınan” Kişi ve Konuların Tasnifi	15
A. 1.a. Kişiler	15
A. 1. a1. Hz. Peygamber	15
A. 1. a2. Diğer Peygamberler	17
A. 1.b. Konular	18
A. 1. b1. Allah'ın Ayetleri	18
A. 1. b2. Allah'ın Yolu	20
A. 1. b3. Din	21
A. 1. b4. Namaz/Ezan	22
A. 2. “Herhangi Bir Şeyi Alay Konusu Yapma ve Onu Alaya Alma”nın Cehaletten Kaynaklanan Bir Olgu Olması	24
B. Kur'an-ı Kerim'de stihza Kavramı	25
B. 1. çinde stihza Kelimesi Geçen Ayetlerde “Alaya Alınan” Kişi ve Konuların Tasnifi	26
B. 1.a. Kişiler	26
B. 1. a1. Mü'minler	26
B. 1. a2. Hz. Peygamber	30
B. 1. a3. Diğer Peygamberler	30
B. 1. a4. Allah	31
B. 1.b. Konular	32
B. 1. b1. Allah'ın Ayetleri/Kur'an	32
B. 1. b2. Peygamberlerin Yaptığı Uyarılar/Azap	37
B. 2. “Alay Edenler”i Bekleyen Akıbet	37
C. stihza ile Yakın Anlamda Kullanılan Kavramlar	39
C. 1. Se-Hı-Ra Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	39
C. 1.a. “Alay etme, Dalga Geçme, Maskaraya Çevirme, Elenme” Anlamında Kullanıldığı Yerler	39
C. 1.b. “Birine Gördürmek” Anlamında Kullanımı	44

VII

C. 1.c. “Emrine, Hizmetine Vermek, Boyun E dirmek” Anlamında Kullanımı.....	44
C. 2. Le-I-Be Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	45
C. 2.a. “Alaya Almak, E lenmek, Oyuncak Edinmek” Anlamında Kullanımı.....	45
C. 2.b. “Oynamak, Oyalanmak, Gülp Oynamak, Vakit Geçirmek” Anlamında Kullanımı	46
C. 3. Da-Hı-Ke Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	47
C. 3.a. “Alay Ederek, Küçümseyerek Gülmek” Anlamında Kullanımı	47
C. 3.b. “Nefsin Sürurundan, a kınlık ve ya Sevinçten Dolayı Gülmek” Anlamında Kullanımı	48
C. 4. Le-Me-Ze Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	48
C. 5. He-Me-Ze Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	49
C. 5.a. “Kusur Arayan, Ayıplayan” Anlamında Kullanımı	49
C. 5.b. “Ka -Göz Hareketleriyle Alay Eden” Anlamında Kullanımı	49
C. 5.c. “Vesvese Vermek, Kalbe Kötülük Getirmek” Anlamında Kullanımı.....	50
C. 6. A-Be-Se Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	50
C. 7. He-Ze-Le Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	50
C. 8. Ga-Me-Ze Kavramının Kullanıldığı Anlamlar	50
D. Hadislerde stihza Kavramı	51
E. De erlendirme	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR’AN SONRASI ST HZA KAVRAMI

A. stihza Kavramının slam Ahlakındaki Boyutu	56
B. slam Hukukunda stihzanın De erlendirili i	60
SONUÇ	63
B BL YOGRAFYA	66

VIII KISALTMALAR

a.g.m.	: Adı Geçen Makale.
a.g.mad.	: Adı Geçen Madde.
a.s	: Aleyhi's-Selam.
a.g.e,	: Adı Geçen Eser
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız.
byy	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celaluhu
ev.	: Çeviren
D BY	: Diyanet İleri Ba kanlı ı Yayınları
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
mad.	: Maddesi
MEB	: Milli E ğitim Bakanlı ı
r.a	: Radiyallahu Anh.
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi Vesellem.
tahk.	: Tahkik eden
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve Benzeri.
Yay	: Yayınları

IX ÖNSÖZ

Kur'an nüzulünden itibaren günümüze gelinceye kadar, çok çe itli ekillerde açıklanmı ve yorumlanmı tır. Özellikle günümüzde tefsir ilminin ba ımsız bir disiplin dalı olarak temayüz etmesi, Kur'an'ı anlama ve anlamlandırma çabalarını daha da yo unla tırmı tır. Hatta birçok yeni metodun Kur'an tefsirlerine girdi ini ve yaygınla tı ını görmekteyiz. üphesiz bunlar sevindirici hadiselerdir. Kur'an üzerinde ne kadar çok dü ünölürse ve kafa yorulursa, onu anlayı ımızın oranı da o kadar artacaktır.

Semantik ilmi de Kur'an'ı anlama hususunda ortaya çıkan bu yeni metotlardan biridir. Kur'an'ı kelimelerinden yola çıkarak, yani bizzat yine Kur'an'ın kendisine ba vurarak anlamaya çalı mak, semantik metodun muhtevasını olu turmaktadır. Bu da israiliyattan ve her türlü hurafeden uzak bir tefsir anlayı ımın ekillenmesini sa lamaktadır. Bu yönüyle Kur'an'ın sa lam ve do ru bir ekilde anla ılmasının önünü açan semantik ilmi, günümüz Kur'an ara tırcılarının vazgeçemeyece i bir disiplin olarak kar ımızda durmaktadır.

Tez konumuzu semantik metot olarak seçmemiz, bu metodun Kur'an'ı daha iyi anlamaya yardımcı olmasından dolayıdır. Kur'an'ın önemle üzerinde durdu u, ahlak ve bunun topluma yansması hususu da özellikle istihza kavramında daha bir ön plana çıkmaktadır. Özellikle fertler arasındaki saygıyı ve sevgiyi bitiren alaycılık mantı ı, istihza kavramının içerisinde belirginle ir. Kur'an bu kavramı birçok olay ve durum hakkında kullanır. Bunun yıkıcı taraflarını ön plana çıkarır. nsanlarla ve onların de erleriyle alay etmenin cehaletten kaynaklandı ını vurgular.

Çalı mamız bir giri , üç bölüm ve bir sonuçtan olu maktadır. Giri kısmında ara tırma konusu, amaç ve önemi, yöntem ve kaynakları sıralandıktan sonra semantik analiz hakkında kısa ve özlü bir bilgi sunulmaya çalı ılmı tır. Birinci bölümde “ istihza” kavramının lügat ve ıstılah manaları verilmi ve ardında “istihza” ile anlamda olan di er kavramlarda lügatlerdeki anlamları verilerek de erlendirilmi tir.

İkinci bölüm, tezin ana konusu olan “Kur'an-ı Kerim'de stihza Kavramının Semantik Analizi”ne ayrılmı , bu bölümde kavramın Kur'an'da kullanıldı ı konu ve olaylar, özel ba lıklar altında sunulmu tur. Bu bölümün sonunda bir “de erlendirme” yapılarak konunun toparlanması sa lanmı tır.

Üçüncü bölümde ise, Kur'an sonrası istihzanın farklı İslami disiplinlerce nasıl algılandığını ve bunun hayata ve olaylara nasıl yansıtıldığını bir de erlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmamda bana yol gösteren değerli tez danışmanım, Sayın Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI beye en derin teşekkürlerimi arz etmeyi borç bilirim. Kaynak temini hususunda da yardımlarını benden esirgemeyen değerli arkadaşlarıma da çok teşekkür ediyorum. Çalışmam bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Tuncay TAN

Elazığ -2007

A. Ara tırmanın Konusu, Amaç ve Önemi

Allah'ın insanlı a en son hitabından bu yana tam bin dört yüz on sekiz yıl geçmi tir. Bu süre içerisinde Kur'an hiçbir de i ime u ramadan bize kadar orijinal olarak gelmi tir. Fakat Kur'an kelimelerinin lâfzî olarak herhangi bir de i ime u ramaması, kelimelerin manasının da hiç de i medi i anlamına gelmez. Çünkü dil canlı bir organizma gibidir. Akan zamanla birlikte dil de geli ir, dönü ür ve bu süreçten olumlu veya olumsuz etkilenir. Kur'an insanlı a hitabını, Arapça ile iletir. Kendisini bu dilin ablonları ile tanıtır. Anlatmak istedi i gerçekleri, insanların anlayabilece i formatta kelime ve cümlelerle açıklar. te bu sebeple Kur'an'ı do ru anlayabilmek onun kavramlarına ve cümlelerine do ru anlamlar yükleyebilmeye ba lı olmaktadır.

Toplumları dönü türmek ve e itmek isteyen Kur'an, özellikle ahlaki alanda birçok ilke ve prensip ortaya koymaktadır. Bu prensipler i içerisinde de özellikle ki iler arası hak ve hukuka riayet edilmesi hususu göze çarpmaktadır. Toplumları düzene koymak isteyen Kur'an, bunun ancak fertlerin kendilerini de i tirmeleri ve yenilemeleri vasıtası ile olaca ını açıkça ifade etmektedir.¹ Yine Kur'an, kendisine inananların ayrılı a ve karga aya dü memelerini isterken, buna sebebiyet veren olumsuz tutum ve davranı ları da yermektedir. Adeta böyle yapılarak: "bunlardan kaçının ki toplumunuz huzur ve refaha ersin" mesajı verilmektedir.

te müminler arasındaki karde lik ili kilerini olumsuz bir ekilde etkileyen ve toplumda ayrılık ve huzursuzlu a sebebiyet veren davranı ekillerden biri de istihza (alay etme) dir. Kur'an da bu kavram çokça kullanılmaktadır. Yerilen bir davranı ı ifade eden bu kavram, aynı zamanda cehaletin sebebiyet verdi i bir davranı modelidir. Ahlaklı olarak ya amak isteyen bir bireyin yapmaması gereken bir hareket tarzıdır.

Fakat bu kavram, özellikle tebli süreci esnasında, peygamberlerin kar ısında duran ve a maları gereken önemli engellerden biri olması hasebiyle ön plana çıkmaktadır. Konunun asıl yanını da bu kısım olu turmaktadır. Çünkü bu olumsuz tutum, tüm peygamberlerin ba ma gelmi tir. Tebli e ba ladıkları ilk anda kar ılarında, istihzacı bir gurup her zaman olagelmi tir. Bunlar, peygamberin tebli ine set çekmek ve onları bu i ten vazgeçirmek için bu yola ba vurmularıdır. Böyle yaparak, peygamberleri

¹ Ra'd, 13/11.

toplum nazarında küçük dü ürmeyi ve onların onurlarını rencide ederek iman edenlerin sayısını azaltmayı amaçlamı lardır.

Bu mücadele yöntemi, peygamberlerin tebli i kar ısında, iki tip insan gurubu tarafından kullanılmı tır. Birinci gurup inkârcılardır. Bunlar peygamberi ve onların tebli lerini asla kabul etmeyen ki ilerdir. Bu yöntem ba vuran ikinci gurup ise münafıklardır. Bunlar görünü olarak peygamberlere inandıklarını söyleyen fakat hakikatte inançsız olan kimselerdir. Aynı zamanda istihza (alay etme) metodunun çok eski zamanlardan beri var oldu u gerçe i de bu gurup insanların yaptıklarının, Kur'an tarafından bize aktarılmasından anla ılmaktadır.

Kur'an'da anlatılan peygamber kıssalarının hemen hemen tamamında, yukarıda anlatılan durumun olması ve bu durumun aynı zaman da toplumda ahlaki yozla maya sebebiyet verdi inin ifade edilmesi, bizi bu konuyu ara tırmaya sevk e tmi tir.

Tez konusu olarak belirledi imiz bu kavramı tahlil ederken, Kur'an'ın daha iyi anla ılmasına katkı sa layaca na inandı mız semantik analiz yöntemine ba vurulmu tur. Çünkü bu yöntem sayesinde, kavramın kökenine inilmekte ve adeta kavram merceğ altına alınmaktadır. Böylelikle bu kavramın Kur'an'da hangi ba lamda kullanılmı ve hangi konuları kapsamı oldu u daha rahat ortaya konabilmektedir.

B. Ara tırmanın Kapsam, Yöntem ve Kaynakları

Tezimiz her eyden önce bir kavram inceleme çalı masıdır. Bu da semantik yöntemle ele alınmı tır. Semantik yöntemin nasıl yapıldı ı ile ilgili bilgiyi bir sonraki ba lık altında detaylıca verece iz.

Çalı mamızın semantik tahlil özelli inin yanında, Kur'an-ı Kerim, sünnet ve di er tâli kaynaklar ı ı nda Kur'an'da "istihza" kavramıyla alakalı ayetlerin müstakil olarak incelenmesi ve Kur'an'ın bu konudaki görü ünün ortaya konması gibi "özel konulu tefsir" ba lamında de erlendirilebilecek bir yönü de mevcuttur.

Tefsir alanında yapılan kavramsal bir çalı ma olması hasebiyle tezimizdeki temel referanslar; kelimelerin kök anlamları, slam öncesindeki kullanımları hakkında bilgi veren lügat kitapları ile özellikle ilk dönem ve günümüz tefsir kitaplarıdır. Bunun yanında imkânlar çerçevesinde ula tı mız, slam öncesi d öneme ait iirler, yeri geldi inde örnek olarak verilmi tir. Elde edilen bilgiler tefsir ilminin verileri ı ı nda

sunulmaya çalı ılmı tır. Ayrıca konuyla ilgili olarak tefsir ilminin yanında, hadis, fıkıh, ahlak ve felsefe ilminin verilerinden de faydalan ılarak farklı bakı açıları geli tirilmi tir.

Ara tırmamız boyunca kullanılan referanslar, ilk geçti i yerde tam ekliyle yazılmı , daha sonraki tekrarlarında ise sadece müellifin adı verilmi tir. Aynı yazara ait iki veya daha fazla eserde ise yazar isminin yanında hangi esere atıf yapıldı ı da belirtilerek kolaylık sa lanmı tır.

Tezimizde kullandı ımız ayet meallerini, Diyanet leri Ba kanlı ı'nın hazırladı ı, 2005 yılı Ankara baskılı "Kur'an-ı Kerim Meali" adlı meal çalı masını esas alarak yazdık. Farklı bir mealden yararlandı ımız yerde bunu dipnotta belirttik.

C. Kur'an'ın Anlaşılmasının Gereklili i ve Semantik Analizin Yapılı ı ile İlgili Kısa ve Özlü Bilgi

Kur'an-ı Kerim, slam dü üncesinin bitmez, tükenmez kayna ıdır. Sahabe ve onları izleyen örnek nesiller, dü ünçe, hayat ve ahlak sistemlerini, bu ilâhi kayna a dayandırdıkları için, ilk büyük slam medeniyetini kurmayı ba armı lardır. Fikirde ve harekette e ine cihan sahnesinde rastlanmayan bu büyük medeniyetin temelleri, insanı yaratan ve onu en iyi bilen Allah Teâlâ'nın Yüce Kitabı'na dayandı ı içindir ki, insanın ferdi ve içtimaî problemlerini çözmede, öteki fikir ve ideoloji sistemlerinin ula amadıkları ba arıya ula mı tır.²

Tabii ki bu ba arının altında da Kur'an'ın do ru anlaşılması yatmaktadır . Bir ey ne kadar do ru ve hakikat olursa olsun, e er siz onu yanlı anlıyor ve anlamlandırıyorsanız, bu durum akabinde birçok problemi ortaya çıkaracaktır. te, her fırsatta kendisinin dü ünülmesini ve anlaşılmasını isteyen³ bir kitap olan Kur'an, bazen bu yanlı anlama ve anlamlandırmalara kurban edilebilmektedir. Çünkü Kur'an, bize kendini kelime ve kavramlar vasıtasıyla açar ve biz onun derinliklerine bunlarla ineriz. Fakat bizim anlayı ımız do ru olmazsa, Kur'an'ı da do ru anlayamayız ve anlamlandıramayız.

Tüm bu anlama ve anlamlandırma çabalarına devasa bir destek de üphesiz semantik ilminden gelmektedir. Çünkü bu ilim, kelime ve kavramların altını de eleyip, tabiri caizse kelimenin soy eceresini ara tırarak hakiki anlamın ortaya çıkmasını sa lamaktadır. Bu ilim özellikle son yıllarda Kur'an ara tırmalarında çok sıklıkla

² İ cıkık, Yusuf, **Kur'an'ı Anlamada Temel Bir Problem Te'vil**, Esra Yay., st., 1997, s.13.

³ Bkz., Yusuf,12/2, Zuhruf,43/3, Nur,24/61, Muhammed,47/24, Mü'min,23/68, Nisa,4/78.

kullanılmaya başlandı. Hatta bazı araştırmacılar tarafından bu ilim ve metod Kur'an'ın bizzat kendi metodu olarak görülmektedir.⁴

te biz de tezimizin konusu olan “stihza” kavramını bu metot içinde ele alacağız. Tabii ki bunun için öncelikle bu metodu kısaca tarif etmemiz ve açıklamamız gerekmektedir.

C. 1. Semantik Nedir

Semantik, Grekçe “semantike-semantikos”dan gelme bir kelime olup, “anlam veren, anlamlayan, anlamını belirten” demektir.⁵ Buradan hareketle bir disiplin olarak “semiologie = anlam bilimi” anlamına gelir ki, Arapça’da bunun karşılığı “İmu’l - Meâni”dir. Türkçe’de ise semantik, “mana ilmi, sözlerin manası ilmi ve anlambilimi”⁶, “kelimenin manada değişimleri itibarıyla tetkikine ait ilim”⁷ olarak kullanılmaktadır.

Semantik ilmi bir disiplin olarak şöyle de tarif edilmiştir: “Kelimelerle ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır.”⁸ Diğer bir tanımı da şöyledir: “Tahavvülleri dâhilinde mülâhaza olunmuş kelimelerin manasını tarihi bir surette tetkik etmektir.”⁹ Başka bir tanımı da: “Sözlerle (imlerle), kelimeler ve önermelerle, bunların dile yüklediği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bilgi koludur.”¹⁰

Semantiğin diğer bir tanımı ise şudur: “Dilin anlam yönünden ele alınan, göstergenin (sema) gösterilen bölümünü ya da içeriği e-süremli (e-anlamlı/synchronic) ve artsüremli (art zamanlı/diachronic) açılarından inceleyen dilbilimi dalıdır.”¹¹

Toshihiko Izutsu ise semantiği şöyle tanımlamaktadır: “Semantik, bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik (tahlili) çalışmasıdır. Bu çalışma yalnız konuşma aleti olarak değil, bundan daha önemli olmak üzere kendilerini konuşan dünya

⁴ Yakıt, Smail, **Kur'an'ı Anlamak**, Ötüken Yay., İstanbul, 2003, s.21.

⁵ Yakıt, a.g.e., s.17.

⁶ Komisyon, “**Semantik mad.**”, Türkçe Sözlük, T.D.K., Ankara, 1983, II, 1033.

⁷ Çankı, Mustafa Namık, **Büyük Felsefe Lügati**, Nebio İlu Mat., İstanbul, 1958, III, 41.

⁸ Akarsu, Bediâ, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yay., Ankara, 1975, s.7.

⁹ Çankı, a.g.e., III, 41.

¹⁰ Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Akça Yay., Ankara, 7. Baskı, 1997, s.22.

¹¹ Soysaldı, H.Mehmet, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Fecr Yay., Ankara, 2001, s.18.

hakkındaki anlayı ve dü üncelerinin de aleti olarak, o dili kullanan milletin dünya hakkındaki dü üncelerini kavramak amacıyla yapılır.”¹²

C. 2. Semanti in Tarihçesi

Günümüzde dilbilimi, her dalı ayrı bir bilim dalı haline gelmiş bir ara tırma ve inceleme alanıdır. Bir yandan dilin dı yönü, ses olarak dil, deneylerin de yardımıyla en küçük ayrıntılarına kadar incelenirken, bir yandan da dilin zihinle ilgili yönü, ses -anlam ili kisi, zihinle, ruhla, toplumla ilgili yönü önemle ve özenle ele alınmaktadır. Konuları üzerinde çok eskiden beri duruldu u halde, dilin do rudan do ruya anlam yönüne e ilen bir bilim dalının ortaya çıkması, ancak Alman dilcisi K.Reisig’le olmu tur. Reisig, 1826-27 yıllarında “Latin Dilbilimi Üzerine Dersler”ini hazırlarken, Yunanca “anuaola = anlam” kelimesinden türetti i “semasiologie” adıyla anlambilimini kurmu tur. Ancak, onun bir dilbilgisi dalı olarak dü ündü ü anlambiliminin temelleri, yetmi yıl kadar sonra, Fransa’da Micheal Breal tarafından sa lamla tırılmış tır. Bundan sonra ilim haline gelen semantik hususunda çok eser yazılmış , onun tanımı, sahası ve yakın ilimlerle ilgisi ve sınırdalı lı belirlenmeye çalışılmış tır.¹³

Ülkemizde de semantikle ilgili çalış malar son zamanlarda hız kazanmış tır. Özellikle ilahiyat sahasında emek veren hocalarımız, Kur’an’ı anlama adına bu alanda yo unla maya ba lamı lardır. Bu ba lamdan olarak, semantik ilmine mesai harcayan hocalarımızın unlar oldu unu görmekteyiz. Prof. Dr. smail Yakıt, Prof. Dr. H. Mehmet Soysaldı, Doç. Dr. Ali Galip Gezgin, Dr. Hasan Yılmaz.¹⁴ Ayrıca son zamanlarda Kur’anî kavramların semantik tahlili ile ilgili Türkiye lahiyat Fakültelerinde birçok yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmaktadır.

C. 3. Semantik Tahlil Nasıl Yapılır

Izutsu’nunda belirtti i gibi semantik, dilin anahtar terimleri üzerindeki tahlili çalış madır.¹⁵ Bir dil harikası ve e siz bir edebi metin olan Kur’an’da sözcük, kelime ve deyimlerden oluş maktadır. Dolayısıyla bizler Kur’an’ı bu cümlelerden ve ifade etti i manalardan anlayabiliriz.

¹² Izutsu, Toshihiko, “God And Man In The Koran” (Kur’an’da Allah ve nsan), (çev. Süleyman Ate), Yeni Ufuklar Ne riyat, st., trs., s.17.

¹³ Soysaldı, H.Mehmet, Kur’an Semanti i Açısından nançla lgili Temel Kavramlar , Ça layan Yay., zmir, 1997, s.7.

¹⁴ Soysaldı, Kur’an’ı Anlama Metodolojisi, s.23.

¹⁵ Izutsu, a.g.e., s.15.

Özellikle Kur'an'ı do ru anlamada hiçbir ey O'nun bizzat kendi mant ı nı kavramak ve O'na has olan esaslara dayanmak kadar önemli de ildir. Her ey nasıl kendi kurallarıyla ayakta duruyorsa, do ru bir Kur'an tefsiri de ancak, bu ilmin kendine has esaslariyla ayakta durur.¹⁶ te bu kendine özgü prensipler, Kur'an'ı anlama ve yorumlama metodları içerisinde, objektif ve sa lam kriterlere dayanan “semantik metod” da vardır. Çünkü semantik metod Kur'an'ın kendi metodudur ve onun en iyi anla ılmasını sa layan metoddur.¹⁷

Biz burada konuyu daha fazla uzatmadan, semantik analizin nasıl yapılaca ını aktarıp “ stihza” kavramının semantik tahliline geçmek istiyoruz. Ba arılı bir semantik yapabilmek için u merhaleler takip edilmelidir:

a- lk önce analizi yapılmak istenen kelimenin hangi temel anlamda kullanıldı ı tespit edilmelidir. Bunun için yardımcı kaynaklarımız, ilk dönem lügatleridir. Bunlar arasında “Lisanu'l-Arab, Tacu'l-Arus, es-Sıhah ve Müfredatu'l-Kur'an” gibi eserleri sayabiliriz.

b- Bundan sonraki i lemde de, etimolojik anlamı esas tutulmak artıyla, söz konusu kelimenin hepsinde gizli olarak bulunan kök anlam ortaya çıkarılmalıdır. Örne in, “HKM” kökü etimolojik olarak “Devenin dizginlerini tutmak, ta kınılı na mani olmak” anlamındadır. Bu kökten türeyen tüm kelimelerdeki esas mana “Engel olmak” anlamındadır. Dolayısıyla “Hakim: Zulme engel olan, Hekim: Hastalı a engel olan, Hükümet: Anar i ve kanunsuzlu a engel olan, Hikmet: Sapık fikir ve inançlara engel olma” olarak yorumlanabilir.¹⁸

c- Bu a amada da kelimenin tarihi süreçte geçirdi i anlam daralmaları ve geni lemeleri incelenir. Yani kelimenin tarihteki izi sürülür.

d- Kelimenin Kur'an önceki kullanımlarının bilinmesi de gerekir. Böylelikle Kur'an'ın o kelimeye yeni bir terimsel anlam katıp katmadı ı bilinir. Kur'an öncesi kullanımlar içinde cahiliye dönemi iirleri incelenmelidir. Zaten ilk dönem lügatlerinde, her kelimenin mutlaka cahiliye iirinden bir kullanım formu örnek olarak sunulmaktadır.

e- Bundan sonraki a amada da kelimenin Kur'an -ı Kerim'in bütünlü ü içerisinde nerelerde ve hangi anlamlarda kullanıldı ı tespit edilmelidir.

¹⁶ I ıcık, Yusuf, **Kur'an'ı Anlamada Temel lkeler**, Esra Yay., st., 1998, s.7.

¹⁷ Yakıt, a.g.e., s.21.

¹⁸ Yakıt, a.g.e., s.20.

f- Kelimenin siyak-sibak ili kisi içerisindeki kullanıldı ı anlamda önemlidir. Semantik analiz yapılırken bu hususa da dikkat edilmelidir.

g- Son olarak bu kelimedede Kur'an'dan sonraki devirlerde bir anlam de i mesi olduysa buna da çalı mamızda yer vermemiz gerekmektedir.¹⁹

Buraya kadar ifade olunanları öylece toparlamamız mümkündür. Semantik ilmi bizzat isim olarak bize ait bir kavram de ildir, batı men elidir. Ancak klasik ilmi eserlerimizde, ilmu'l-meani, bedi', beyan gibi adlar altında semantikle aynı paralelde i levi olan kavramlar mevcuttur. Semantik ilmi batıda ilk ortaya çıkmasından imdiye dek birçok geli im süreci ya amı tır. Farklı farklı semantik çe itleri ortaya çıkmı tır. Kelimeler ve onlara yüklenen anlamlar semantik il mi ile daha da derinlemesine ara tırılmaya ba lanmı tır. Bu durum adeta, kelimeyi atomlarına ayırmaya benzemektedir. Kelimeyi olu turan parçalar arasındaki anlamsal bütünlü e ula ma ve kelimenin zamanımıza kadar gelen hayat serüvenini aktarma, semantik ilm inin temelini olu turur. Bu anlamda Kur'an'da semantik metodun uygulanmasının, Kur'an'ın anla ılmasına daha fazla katkı sa layaca ında üphe yoktur. Çünkü Kur'an'da neticede bir kelimedir ve kelimelerden olu maktadır. Kur'an'ı kelimelerden yola çıkarak çözümlmek ve hakiki anlamı ortaya koymaya çalı mak semantikle u ra an bir ara tırmacının yapması gereken eydir. te bu yönleriyle semantik ilmi bizim açımızdan Kur'an'ı anlamada en tutarlı yöntem olarak görölmektedir.

¹⁹ Soysaldı, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, s.34-35.

B R NC BÖLÜM

ST HZA KAVRAMININ ET MOLOJ K ANAL Z

“ stihza” kelimesinin semantik analizini yapabilmek için öncelikle bu kelimenin etimolojisini tespit etmek gerekir. Bu hususta öncelikle yardımcı olacak kaynaklar üphesiz sözlüklerdir. Arapça ile ilgili yazılı kaynak niteliindeki sözlüklerden istifade ederek “istihza” kavramının kökü olan “he -ze-e” (هزء) kelimesi ve bunun mü taklarını bu ba lık altında inceleyeceğiz. Böylelikle semantik analizin ilk basama nı gerçekle tirmiş olacağız.

A- LÜGAT VE ISTILAH AÇISINDAN ST HZA

A. 1. Lügat Açısından stihza:

stihza kavramının kökünü oluşturan “هزء”nin temel anlamı, “*birisiyle e lenmek, alay etmektir.*”¹

Nitekim Râciz’in a a ındaki beytinde bu anlamda kullanılmaktadır:

قد هزئت منى أم طيسله
قالت أراه مُعديماً لا شيء له

“Ümmü Taysele benimle alay etti,

Görüyorum ki o hiçbir eyi olmayan bir fakirdir, dedi”²

Bu temel anlamdan daha ba ka anlamları da vardır:

-“ölme, bir canlının oldu u mekânda ölmesi”³,

¹ bni Manzur, Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanu’l-Arabi’l-Muhit**, Dâru’s-Sadr, Beyrut, 1994, I, 183; Zebîdî, Muhibbuddin Ebi Feyyaz es -Seyyid Muhammed Murteza el-Haseni’l-Vâsitiyyi, **Tâcul’l-Arus Min Cevâhiri’l-Kâmus**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1994, I, 285; Râgıb el- sfehâni, Ebu’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredât Fi Garibi’l-Kur’an**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2001, s.520; Zemah eri, Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ömer, **Esâsu’l-Belâga**, Dâru hyâi’t-Turâsi’l-Arabi, Beyrut, 2001, s.795; Abdulkadir er-Râzi, Muhammed b. Ebi Bekr, **Muhtâru’s-Sihah**, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabi, Beyrut, 1967, s.695; Firûzâbâdi, Mecdüddin Muhammed b. Yâkub, **el-Kâmusu’l-Muhit**, Müessesetu’r-Risale, Beyrut, 1994, s. 72; Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf el -Endulûsi, **Tefsiru’l-Bahri’l-Muhit**, Dâru’l-Kutubi’l- İmiyye, Beyrut, 2001, s.194.

² Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Câmiu’l-Beyan An Te’vili Âyi’l-Kur’an**, Daru Hicr, Kahire, trs., II, 75.

³ bni Manzur, a.g.e., I, 183; Zebîdî, a.g.e., I, 286.

- “ iddetli so u a yakanmak ve so uktan donarak ölmek ”⁴,
- “hareket etmek”⁵
- “hızlı ko mak, hızlandırmak”⁶
- “hafife almak, tahkir etmek”⁷

Ayrıca bu kavramın bazı mecaz kullanımlarına da rastlamaktayız. Örne in: “Çölde görülen seraba” Araplar: “مفاعة هازءة” derler. Çünkü serab; var mı gibi görünür, aslında yoktur ve insanla adeta alay eder. Aynı ekilde “Aniden bastıran sabah so u una ” da Araplar: “غداة هازءة” derler. Çünkü sabah aniden bastıran so ukla insanlar titremeye ve sıkıntıyı çekmeye ba lar. Bu so uk gece yoktur fakat sabahleyin aniden bastırarak adeta insanları alaya almı gibi olur.⁸

Bu kök kavramın di er türevleri de u anlamlarda kullanılmaktadır:

- هزوا: “alay,küçümseme ”⁹
- هزاة: “alay eden, alaycı, küçümseyen”¹⁰
- مهزاة: “alaycı gülümseme, küçümseme”¹¹
- استهزاء: “Bir kimseyi küçümseyerek onunla e lenmek ”¹²

Türkçe sözlüklerde ve ansiklopedilerde istihza kavramı:

- “Gizli ve ince alay”¹³,
- “Biriyle e lenme”¹⁴,
- “Alay etme, istishar”¹⁵
- “Üstü kapalı ince alay/biriyle dalga geçmek”¹⁶
- “Acı bir olayı andıran kötü durum, büyük aksilik”¹⁷ gibi anlamlarda kullanılır.

⁴ Firûzâbâdi, a.g.e., s.72; Zebîdî, a.g.e., I, 286.

⁵ Zemah eri, **Esasu'l-Belaga**, s.795; Abdulkadir er-Râzi, a.g.e., s.695.

⁶ Firûzâbâdi, a.g.e., s.72; bni Manzur, a.g.e., I, 183.

⁷ Ebu Hayyan, a.g.e., s.194; Firûzâbâdi, a.g.e., s.72.

⁸ Zebîdî, a.g.e., I, 286.

⁹ Ebu Hayyan, a.g.e., s.194; Firûzâbâdi, a.g.e., s.72.

¹⁰ bni Manzur, a.g.e., I, 183.

¹¹ Zebîdî, a.g.e., I, 285.

¹² Râgıb el- sfehâni, a.g.e., s.520; Abdulkadir er-Râzi, a.g.e., s.695.

¹³ Komisyon, “ **stihza mad.**”, Türkçe Sözlük, 9. Baskı, T.D.K., Ankara, 1998, s.1108.

¹⁴ Mutçalı, Serdar, “**H-Z-E mad.**”, Arapça-Türkçe Sözlük, Da arcık Yay., st., 1995, s.942; Topalo lu, Bekir-Karaman, Hayrettin, “**H-Z-E mad.**”, Arapça-Türkçe Yeni Kamus, Nesil Yay., st., 1995, s.468.

¹⁵ Devellio lu, Ferit, “ **stihza mad.**”, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 15. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1998, s. 458.

¹⁶ Dictionnaire Larousse (Ansiklopedik Sözlük), Milliyet Gazetecilik A. ., st., 1993, III, 1187; Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi), nterpress Basın ve Yayıncılık A. ., st., 1986, XI, 5882.

Bu lügat anlamlarından sonra imdi de istihza kavramının ıstılahi anlamına de inmek istiyoruz.

A. 2. Istılah Acısından stihza :

Bu kavramın ıstılah açısından anlamlarını da öyle sıralayabiliriz:

“ stihza, alay üslubuyla, kötülük sayılacak eyi gizleyerek, kar ısındakine muvafakatini açıklamaktan ibarettir.”¹⁸

“ stihza, ba kasının söz ve davranı larını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alay alıp küçük dü ürmektir.”¹⁹

“ stihza, bir kimseyi aka içinde maskara etmek, eref ve onurunu kırmak istemektir.”²⁰

Tüm bu lügat ve ıstılah anlamlarını genel olarak de erlendirdi imizde, istihza etmenin, kar ıdaki ki iye zarar vermek amacına matuf oldu unu mü ahede etmekteyiz. Ayrıca ki inin onurunu rencide ederek, ona psikolojik olarak azap çekirtmek anlamını da içinde barındıran bu kelime ilerleyen sayfalarda gelece i üzere içi dı ı bir olmayan (münafık) insanların davranı modellerindedir. Özellikle hak ve hakikate kar ı bu tip insanların kullandı ı mücadele taktiklerinden biridir.

stihzanın bir de **felsefi** boyutta anlamları vardır. Örne in stihza *Sokrates*'in metotlarından biri olarak kar ımıza çıkmaktadır. Kendisinin bir ey bilmedi ini iddia ederek çe itli sorular sormak suretiyle kar ısındaki ki iyi, kendi fikrine getirme, onun bilgisizli ini hissettirerek onu mahcup duruma dü ürecek do ruyu buldurma yöntemidir.²¹

Yine felsefe açısından *Romantik stihza* diye bir kavramın oldu unu görmekteyiz. Bu felsefi kavram gerçek kar ısındaki romantik tutumun en belirgin unsurlarından biridir. Kendi benli inin sonsuzlu una ve yaratıcı gücünün tükenmezli ine inanan air-filozof, kendini bütün kanunların ve kalıpla mı biçimlerin üstünde görür. Sürekli olarak her eyi yok eder, yeniden yaratır ve bütün kalıp ve ekillerle oynamaktan yüce bir zevk duyar.²²

¹⁷ Meydan Larousse, nterpress Basın ve Yayıncılık A. ., st., trs, X, 198.

¹⁸ Râzi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan, **Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb)**, Daru'l-Kutubi'l- İmiyye, Beyrut, 2000, I-II, 63.

¹⁹ Çar ıcı, Mustafa, “ **stihza mad.**”, “ *slam Ansiklopedisi*”, TDVY, st., 2001, XXIII, 348.

²⁰ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, (sad. . Karaçam - E. I ık - N. Bolelli - A. Yücel), Azim Da ıtım, st., trs., I, 216.

²¹ Bolay, a.g.e., s.15.

²² Meydan Larousse, X, 198.

Bu tanımlama ve kavramsallaştırmanın ardından “istihza” ile yakın anlamlarda kullanılan kelimelere geçmek istiyoruz.

B- ST HZA LE LG L YAKIN ANLAMLI KELİMELER

stihza kavramı yukarıda geçtiği üzere “alay etme, eyleme, alay ederek küçük düşürme” gibi anlamlara geldiğinden, bu anlamı yakın birçok kelime ve kavrama lügatlerde rastlamaktayız. Ancak biz burada özellikle Kur’an’da kullanılan kavramları seçmeye çalıştık. Bu kelime ve kavramlar şunlardır:

B. 1. SE-HI-RA (سَهْرًا):

-“Alay etmek, eylemek”²³

-“Emrine, hizmetine vermek, boyun eylemek”²⁴

: “Gülünen eyle alay konusu, zorunlu ve ücretsiz”²⁵

: “stemediği halde zorunlu tutmak”²⁶

: “Komik, gülünç, tuhaf, alay konusu”²⁷

kelimesi mecaz olarak da kullanılmaktadır. Örneğin geminin gidiği ve rüzgârı düzgün olduğu zaman سخرت السفينة denilir.²⁸

B. 2. HE-ZE-LE (هزل):

-“Ciddiyetin zıddı, hezeyan, sayıklama”²⁹

-“Zayıf, cılız, arık olmak”³⁰

الهزلة: “aka, latife, nükte”³¹

الهزال: “Besili, i manın zıddı”³²

B. 3. LE-I-BE (لعب):

-“Ciddiyetin zıddı, oynamak, oyalanmak, vakit geçirmek”³³

²³ bni Manzur, a.g.e., IV, 352; Zebîdî, a.g.e., VI, 506.

²⁴ Ragıb el- sfehani, a.g.e., s.233.

²⁵ bni Manzur, a.g.e., IV, 353; Zebîdî, a.g.e., VI, 506; Ragıb el- sfehani, a.g.e., s.233.

²⁶ bni Manzur, a.g.e., IV, 353; Zebîdî, a.g.e., VI, 506.

²⁷ Zebîdî, a.g.e., VI, 507.

²⁸ Zebîdî, a.g.e., VI, 507.

²⁹ Cürçani, Ali b. Muhammed e - erif, **Kitabu't-Tarifât**, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1975, s.278; bni Manzur, a.g.e., XI, 696; Zebîdî, a.g.e., XV, 801.

³⁰ Ragıb el- sfehani, a.g.e., s.520.

³¹ Ragıb el- sfehani, a.g.e., s.520; Zebîdî, a.g.e., XV, 803.

³² bni Manzur, a.g.e., XI, 696; Zebîdî, a.g.e., XV, 802.

Faydalı bir i yapmayan kimseye Araplar demektedir.³⁴

: “Oyun, aka, e lence”³⁵

: “Kendisiyle oynanılan eyler, satranç, tavla vb. oyunlar, alay konusu olan ki i ya da ey”³⁶

: “Salya, a ızdan akan su”³⁷

: “Sıcakta havada uçu an örümcek a ı gibi ipli i andırır eyler”³⁸

B. 4. DA-HI-KE (___):

-“Gülmek, kahkaha atmak”³⁹

-“Nefsin sürurundan di lerin ortaya çıkması ve yüzün geni lemesi”⁴⁰

-“Alay, istihza etmek, dalga geçmek”⁴¹

Bu kelime mecaz olarak ta kullanılmaktadır. Örne in, Yeryüzünün üzerinde bitkiler çıktı ı zaman Araplar der.⁴²

: “Tebessüm anında ortaya çıkan di lerdir.”⁴³

B. 5. GA-ME-ZE (___):

-“Gözle ya da elle i aret yapmak”⁴⁴

-“Küçümsemek, ayıplamak”⁴⁵

: “Birbiri ile i aretle mek, birbirine göz kırpmak”⁴⁶

: “Göz i areti, göz kırpma, alay”⁴⁷

: “Devenin hörgücünde bulunan az içya ı”⁴⁸

³³ bni Manzur, a.g.e., I, 739; Zebîdî, a.g.e., II, 403; Ragıb el - sfehani, a.g.e., s.404.

³⁴ Zebîdî, a.g.e., II, 403.

³⁵ bni Manzur, a.g.e., I, 741; Zebîdî, a.g.e., II, 404.

³⁶ bni Manzur, a.g.e., I, 741; Zebîdî, a.g.e., II, 405.

³⁷ Ragıb el- sfehani, a.g.e., s.404.

³⁸ Zebîdî, a.g.e., II, 406.

³⁹ bni Manzur, a.g.e., X, 459; Zebîdî, a.g.e., XIII, 603.

⁴⁰ Ragıb el- sfehani, a.g.e., s.295.

⁴¹ Zebîdî, a.g.e., XIII, 606.

⁴² bni Manzur, a.g.e., X, 459.

⁴³ Ragıb el- sfehani, a.g.e., s.404.

⁴⁴ bni Manzur, a.g.e., V, 389; Zebîdî, a.g.e., VIII, 118; Ragıb el - sfehani, a.g.e., s.367.

⁴⁵ Zebîdî, a.g.e., VIII, 119.

⁴⁶ Zebîdî, a.g.e., VIII, 119.

⁴⁷ bni Manzur, a.g.e., V, 389; Zebîdî, a.g.e., VIII, 119.

⁴⁸ Zebîdî, a.g.e., VIII, 119.

B. 6. LE-ME-ZE ():

- “Gizlice söylemek”⁴⁹
- “Ayıplamak”⁵⁰
- “Gözü ya da ba ı ile alay ederek i aret etmek”⁵¹
- “Gıybet etmek, çeki tirmek”⁵²

B. 7. HE-ME-ZE (همز):

- “Dürtmek, gıybet etmek”⁵³
- “Kalbine kötülük getirmek”⁵⁴
- “Hemze ile ifade etmek, hemzeyi yazmak ve okumak”⁵⁵
- هامز: “Ayıplayan”⁵⁶
- همز: “Alaycı, i neleyici sözler”⁵⁷
- همزة: “ eytanın kalbe getirdi i kötülük”⁵⁸

B. 8. A-BE-SE ():

- “Oyalanmak, e lenmek, alay etmek”⁵⁹
- “Anlamı olmamak, anlamsızlık”⁶⁰
- العبيثة: “Birbirinin içine karı mı çe it çe it koyunlar”⁶¹
- : “Hurma, erimi ya ve ezme yi karı tırarak yapılan bir tür yemek”⁶²

Bu kelime ve kavramları vermekten kastımız, Kur’an bütünlü ü içerisinde “alay etme” olgusuna nasıl bakıldı nı anlamaya çalı maktır. Böylece konuya daha bütünsel yakla ıp istihzanın tüm çe itlerini ortaya çıkarmak, tezin kapsayıcılı ı açısından önem ta ımaktadır.

⁴⁹ bni Manzur, a.g.e., V, 406; Zebîdî, a.g.e., VIII, 145.
⁵⁰ Ragıb el- sfhani, a.g.e., s.458.
⁵¹ bni Manzur, a.g.e., V, 406; Zebîdî, a.g.e., VIII, 145.
⁵² Zebîdî, a.g.e., VIII, 145.
⁵³ bni Manzur, a.g.e., V, 426; Zebîdî, a.g.e., VIII, 175.
⁵⁴ bni Manzur, a.g.e., V, 426
⁵⁵ Ragıb el- sfhani, a.g.e., s.523; bni Manzur, a.g.e., V, 427.
⁵⁶ Zebîdî, a.g.e., VIII, 175.
⁵⁷ bni Manzur, a.g.e., V, 426; Zebîdî, a.g.e., VIII, 176.
⁵⁸ bni Manzur, a.g.e., V, 426; Ze bîdî, a.g.e., VIII, 175.
⁵⁹ bni Manzur, a.g.e., II, 166; Zebîdî, a.g.e., III, 233.
⁶⁰ Ragıb el- sfhani, a.g.e., s.323; bni Manzur, a.g.e., II, 166.
⁶¹ Zebîdî, a.g.e., III, 234.
⁶² Ragıb el- sfhani, a.g.e., s.323; bni Manzur, a.g.e., II, 167.

Tüm bu kelimelerin “istihza” ile ortak bir zeminde bulunuyor görmekteyiz. Burada “alay etmek, küçümsemek, e lenmek, dalga geçmek” anlamında kullanılmalarıdır. Nitekim ilerleyen bölümlerde bu kelimelerin, farklı anlamlarda kullanılmakla beraber, Kur’âni konteks içerisinde bu anlamlarda da kullanıldığını görülmektedir. Bazı kelimelerin yan anlamı, bazılarının da temel anlamı istihza ile örtülmektedir.

Tüm bunların neticesinde “istihza” kavramının etimolojik tahlilini tamamlamış olduk. İndiki bölümde de Kur’an bütünlüğü içerisinde “istihza” ve yakın anlamlı kelimelerin nasıl kullanıldığını göstermeye çalışacağız.

K NC BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE İSTİHZA KAVRAMI

Bu bölümde Kur'ani konteks içerisinde “istihza” kavramının hangi anlam ve konularda kullanıldığını tespit etmeye çalışacağız. Bunun yanında “istihza” kavramının türevlerini ve “istihza” ya yakın anlamlarda kullanılan kavramları da mercek altına alacağız. Böylelikle bu kavramın detaylı bir analizini yapmış olacağız.

A- İSTİHZA KAVRAMININ TÜREVLER VE KUR'AN'DA KULLANILDIĞI

Bu kavramın kökü daha önce de belirttiğimiz gibi “هزء” dir. Kur'an-ı Kerim'de, “istihza” kavramının dışında bu kökten sadece هزوا kelimesi geçer. Bu da tam on bir ayette karşımıza çıkar.¹ “هزء” kökü “alay etme, dalga geçme, eyleme” anlamında kristalleşmiş ve tüm Kur'an boyunca bu anlam dışında farklı bir anlamda kullanılmaz. Fakat her bir ayet, farklı bir konu ile ilgili ve farklı kişilerle alakalı yapılan “alay etme, alaya alma” olayından bahseder. Aşağıda bu ayetleri ve hangi durum ve konumda kullanıldıklarını sunacağız:

A. 1. İçinde Hüzüven “ هزوا ” Kelimesi Geçen Ayetlerde “Alaya Alınan” Kişileri ve Konuların Tasnifi

A. 1.a. Kişiler

Kur'an, alay konusu olan kişileri bu ayetlerde ele almaktadır. Bu kavramın geçtiği ayetlerde, alaya alınan kişiler peygamberler olduğundan bunları da iki kısma ayırdık.

A. 1. a1. Hz. Peygamber:

Tüm peygamberler gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) de ilahi mesajı kavmine iletmek için türlü kişilere katlanmak zorunda bırakılmıştır. Böyle olunca diğer peygamberlerin başına gelen şeyler Hz. Peygamberin (s.a.v.) de başına gelmiştir. Çünkü

¹ Abdalbâki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Marife, Beyrut, 2005, s.945.

her peygamber ba langıçta topluma muhalefet eder ve bu yüzden i kence ve cezaya u rar. Bütün bunlar ilk anlarda dü ük dozlardadır. Önce Peygamberle alay edilir ve onlar toplumda küçük görülür, tehdit edilirler.² Tüm tarih boyunca peygamberlerin maruz bırakıldı ı bu i kencelere Kur'an birçok ayetinde de inir.³ te bunun açık bir örne ini de a a ıdaki ayette görmekteyiz.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوءًا هَذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ

“ *nkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. “Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?” derler. Hâlbuki kendileri Rahman’ın kitabını inkâr ediyorlar.* ”⁴

Kurey Mü rikleri Hz. Peygamberi (s.a.v.) i gördüklerinde onunla e leniyorlardı. Çünkü Hz. Peygamber onların ilahlarını kabul etmiyor ve red ediyordu. Bu inkârcılar da kendi ilahlarını kabul etmeyen kimseleri ayıplıyorlardı. Hâlbuki kendileri Rahman’ın ilah olmadığını ileri sürerek küfretmi oluyorlardı.⁵

Hz. Muhammed (s.a.v.)’in yüksek ahsiyeti, Kur’an ’ın eri ilmez ilahi ahengi ve yüceli i kar ısında aciz kalıp ne bilgin ve bilgileriyle ne edip ve airleriyle bir üstünlük sa layamayınca, meseleyi daha da basite ve arlatanlı a döndürüp, Peygamber Efendimizi gördükleri zaman alaya alıp gülü ürlendi. Böyl ece kinlerini, kıskançlıklarını ve acizliklerini gidermeye, kendi kendilerini bu yoldan tatmin etmeye çalı ıyorlardı.⁶

Bu ayetin ini sebebi hakkında öyle bir rivayet vardır ki konuyu açıklaması bakımından dikkate de erdir: “ Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Ce hil ve Ebu Süfyan’ a u ramı tı. Bu ikisi oturmu sohbet ediyorlardı. Ebu Cehil Hz. Peygamberi görünce güldü ve Ebu Süfyan’a: ‘ Bak, bu Abdimenafu ularının peygamberidir’ dedi. Bunu duyan Ebu Süfyan sinirlendi ve ‘Abdimenafu ularının bir peygamberinin olm asını kabul etmiyor musun?’ dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunları i itince birden Ebu Cehil’in yanına geldi, böyle aniden gelmesi Ebu Cehil’i korkuttu. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Cehil’e: ‘Görüyorum ki amcanın ba ına gelenler senin de ba ına gelmeden bu sözlerinden vazgeçecek de ilsin.’ Sonra Ebu Süfyan’a dönerek: ‘Sen de az önce

² Halefullah, M. Ahmed, **Kur’an’da Anlatım Sanatı (el-Fennu’l-Kasasî)**, (çev. aban Karata), Ankara Okulu Yayınları, Ank., 2002, s.118 -119.

³ Daha geni bilgi için bkz: 19/46, 26/116, 36/118, 26/29 vb. ayetler.

⁴ Enbiya, 21/36.

⁵ Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr, **el-Câmiu’l-Ahkami’l-Kur’an**, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2006, XIV, s.203.

⁶ Yıldırım, Celal, **İmin I ında Asrın Kur’an Tefsiri**, Anadolu Yay., zmir, trs., VI, 3260.

söyledi in bu sözleri sadece kuru kabile taassubu ile söyledin, çünkü bunlar kalbinin sözleri de il' dedi. Bunun üzerine bu ayet indi.”⁷

Hâlbuki bu mü rikler Hz. Peygamber (s.a.v.) i gördüklerinde onu alaya almak yerine, onun ahlakının niçin bu kadar iyi oldu unu dü ünmeleri, onun tebli etti i kitabın nurundan da istifade edip kalplerinin katılı mını gidermeleri gerekirdi. Fakat onlar bu sayılan eylemleri yapmadılar, Hz. Peygamberi her gördüklerinde onunla alay ettiler.⁸ Aslında alaya alınmaları gereken kimseler kendileriyle onlar bir peygamberi alaya alabilecek kadar ileri gidiyorlardı.⁹

Yine a a ıdaki ayette de aynı durum söz konusudur ve mü riklerin alay konusu olarak seçtikleri ki i Hz. Peygamber (s.a.v.) dir.

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوءًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا

“Onlar *seni* görünce ancak e lenceye alırlar. Allah’ın peygamber olarak gönderdi i adam bu mu? derler.”¹⁰

Bundan önceki ayette mü rikler Hz. Peygamber(s.a.v.)’i ilahlarına dil uzatan biri olarak tasvir etmişler ve bu sebeple alay konusu yapmışlardı. Bu ayette ise görülece i üzere mü rikler lafı, adeta onun peygamberli e layık biri olmadığını demeye getirmektedirler. “ u adam mı, yaratılmış lar içerisinde bize peygamber olarak Allah’ın gönderdi i adam” diyerek bunun üzerinden de kendilerine alay konusu çıkarmaktadırlar.¹¹

A. 1. a2. Di er Peygamberler:

Hz. Peygamber dı ında di er peygamberlerde bu psikolojik yıpratma ve mücadele takti i olan “alay edilme” ye maruz kalmışlardır. te a a ıdaki ayet bu durumu açıkça ifade etmektedir.

ذَلِكَ جَزَاءُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوءًا

“ te böyle. nkâr etmeleri, ayetlerimi ve Peygamberlerimi alay konusu yapmaları yüzünden onların cezası cehennemdir.”¹²

⁷ Suyuti, Celaleddin, **ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur**, Kahire, 2003, X,

⁸ Meragi, Ahmed Mustafa, **Tefsiru'l-Meragi**, (1. Baskı), Kahire, 1946, XVII, 31.

⁹ Kasimi, Muhammed Cemaleddin, **Tefsiru'l-Kasimi (Mehasinu't-Te'vil)**, (tahk., Muhammed Fuad Abdalbaki), (1. Baskı), 1957, XI, 4271.

¹⁰ Furkan, 25/41.

¹¹ Taberi, a.g.e., XVII, 458.

¹² Kehf, 18/106.

Bu ayet peygamberleri ve ayetleri alaya almanın insanın dünya ve ahiretini mahvedece ini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bu ayetin bir öncesi, böyle kötü bir fiili yapanların amellerinin bo a çıkaca nını ve ahirette hüsrana u rayacaklarını ifade etmektedir. te inkârcıların sadece peygamberleri inkârla yetinmeyip bir de çok büyük akılsızlık ederek dalga geçmeleri onların bu kötü akıbete u ramalarına sebebiyet vermi tir.¹³

Kur'an'a baktı ımızda iki tane kavram vardır ki bunlar inkârcıların kendini bilmezli i ile do rudan ba ıntılı olarak kendini belli eder. Bunlardan birisi: Peygamberlerin getirdi i ne varsa alaya almak, ötekisi ise münazaracılıktır.¹⁴

A. 1.b. Konular

çinde bu kavramın (هزوا) geçti i ayetlerde bazı konuların inkârcılar ve münafıklar tarafından sürekli alay konusu yapıldı ı görülmektedir. Bu konuları dört ba lık halinde tasnif edebiliriz.

A. 1. b1. Allah'ın Ayetleri:

Yüce Allah insanları bo yere, gayesiz-hedefsiz yaratmamı ve onları ba ıbo bırakmamı tır. Bilakis onlara mükellefiyetler yüklemi ve onlar için bazı hükümler indirmi tir.¹⁵ Ancak inkârda direnen insanlar bunları görmezden gelebilmekte ve dahası bunları alay konusu da edebilmektedirler. Bu durum ihtiraslı insan nefsinin, kendisine zor gelen hükümler kar ısında takındı ı tavırlardan kaynaklanmaktadır. Kur'an bunu bizlere bildirerek böyle bir duruma dü mememizi istemektedir. te a a ıdaki ayet, Allah'ın ayetlerini e lenceye alma ve onlarla alay etme hastalı nın bazen müminlerde de ne et edebilece ini ve böyle bir pespayeli e dü ülmemesini tehditkârane bir üslupla bizlere haber vermektedir.

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلِّغْنَ أَجْلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخَوْهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ بِعَظْمِ
بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Kadınları bo adı nınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecaviüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmi olur. Sakın Allah'ın ayetlerini e lenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size ö üt vermek için indirdi i

¹³ Meragi, a.g.e., XVI, 24.

¹⁴ Izutsu, Toshihiko, **Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, (çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., st., 2. Basım, 1991, s.206.

¹⁵ a'ban, Zekiyüddin, **slam Hukuk İminin Esasları (Usulü'l-Fıkh)**, (çev. brahim Kafi Dönmez), TDVY, Ank., 2000, s.45.

Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a kar ı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her eyi hakkıyla bilendir.”¹⁶

Bu ayet özellikle kadınların hukukunu korumayı amaçlamaktadır. Çünkü Cahiliye ça ında erkekler kadınları sayısız kere bo ayıp yine ona dönüyorlardı.¹⁷ Hatta bu bo ama i i Müslümanlar arasında da bir zaman ço aldı. Bir gün Allah Rasulu (s.a.v.) kızdı ve Müslümanlara öyle dedi: “Sizler bir gün kadınların ıza seni bo adım diyorsunuz ertes i gün oyun/ aka yapm ı tım diyorsunuz.”. Bu ayetin bunun üzerine indi i rivayet edilmektedir.¹⁸

Yine bu ayetle ilgili u rivayeti de aktaralım: Hz. Peygamber(s.a.v.) zamanında bir adam, ba ka bir adama “sana kızımı nikâhladı m” dedi. Sonra “ aka yaptım” dedi. Yine bir adam kölesine “seni hür kıldım” dedi. Sonra “ aka” yaptı ını söyledi. Bunun üzerine Allah Rasulu (s.a.v.) u hadisi söyledi: “Üç ey vardır ki bunlar aka da olsa, ciddi de olsa üzerine hüküm bina edilir. Bunlar: Bo ama, Köleyi hür bırakma ve Nikâh.” Tüm bunlardan sonra yukarıdaki ayetin وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُؤًا kısmının nazil oldu u rivayet edilmi tir.¹⁹

Yine a a ıdaki ayet Allah'ın ayetleriyle dalga geçme konusu ile ilgilidir.

وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا
هُزُؤًا

*“Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. nkâr edenler ise, hakkı batılla çürütmek için mücadele ederler. **Ayetlerimizi** ve kendilerine yapılan uyarıları alaya alırlar”.*²⁰

Burada geçen “Ayetlerimizi” den kasıt Kur'an'dır. Kur'an'la alay eden ki inin de Ebu Cehil oldu u ve Kur'an ayetlerini a zına dolayıp onlarla ilgi li olmadık eyler söyledi i aktarılmaktadır.²¹

Bu ayette aktarılan di er önemli bir hususta inkârcıların hakka kar ı kullandıkları mücadele taktiklerinden birinin de “alay etme/dalga geçme” olmasıdır. Tarih boyunca hak kar ısında bu yöntem hep uygulana gel mi tir.²²

¹⁶ Bakara, 2/231.

¹⁷ Re id Rıza, Muhammed, **Tefsiru'l-Menar**, Dâru'l-Menar, 2. Baskı, Kahire, II, 398.

¹⁸ Taberi, a.g.e., IV, 184-185; Suyuti, a.g.e, II, 700.

¹⁹ bni Kesir, **Umdetu't-Tefsir**, (tahk. Ahmed Muhammed akir), Turasu'l- slam, trs., II, 122.

²⁰ Kehf, 18/56.

²¹ Kurtubi, a.g.e., XIII, 312.

وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُؤًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

“**Ayetlerimizden bir ey ö renince onu alaya alır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!**”²³

ذَلِكُمْ بِأَنَّكُمْ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُؤًا وَعَرَّيْتُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ

“**Bunun sebebi, Allah’ın ayetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır.**” Artık bugün ate ten çıkarılmazlar ve Allah’ın rızasını kazandıracak amelleri i leme istekleri kabul edilmez.”²⁴

Bu iki ayette de Ebu Cehil vb.lerinin fiilleri yerilmekte ve Allah’ın ayetlerini dalgaya alanların u rayacakları acı akıbet gözler önüne serilmektedir.²⁵

A. 1. b2. Allah Yolu:

nkârcılar ve münafıklar, slam’ın, insanların kalplerini tesiri altına almasını engellemek için ona meydan okumaya kalkı tılar. Bunun için her türlü takti e ba vurdular. Bunların içinde en önemlilerinden biri de üphesiz, mü’minleri ve inanmaya meyilli insanları, bu i ten vazgeçirmek için, Allah’ın yolunu küçümsemeleri ve bu yolu alaya almalarıdır. A a ıdaki ayet bu durumun açık göstergelerinden biridir.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُؤًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ

“**nsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu e lenceye almak için, e lencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. te onlar için a a ılayıcı bir azap vardır.**”²⁶

Bu ayet Nadr b. Haris hakkında inmi tir. Çünkü o ran ’a yolculuklar yapıyor ve oralardan efsane anlatan kitaplar satın alıyordu. Geldi inde bunları Kurey ’e anlatıyor ve öyle diyordu: “ E er Muhammed sizlere Ad ve Semud’un hikâyelerinden bahsediyorsa ben de size Rüstem, Behram ve Hire Krallarının hikâyeleri ni anlatıyorum.” Kurey ’te onun bu sözlerini güzel buluyor ve Kur’an’ı dinlemeyi terk ediyorlardı.²⁷ Burada alaya alınan konu ise Allah’ın yoludur fakat bir kısım tefsirciler de burada kast olunanın “Kitabın ayetlerinin zikri” oldu unu söylemi lerdir.²⁸ Netice de

²² Ça rıcı, a.g.mad., XXIII, 347.

²³ Câsiye, 45/9.

²⁴ Câsiye, 45/35.

²⁵ Taberi, a.g.e., XXI, 76, 109.

²⁶ Lukman, 31/6.

²⁷ Zemah eri, Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed, **Tefsiru’l-Ke af An Hakaiki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil Fi Vücuhi’t-Te’vil**, Daru’l-Kutubi’l- lmiyye, III. Baskı, Beyrut, 2003, III, 475; Suyuti, a.g.e., XI, 615.

²⁸ Taberi, a.g.e., XVIII, 540.

inkar edenler ve onların gönüllü ubesi gibi çalı an münafıklar “Allah yolu”nu kendi aralarında e lence ve alay konusu yapmı lardır. Fakat bu durum onlar için hiçte iç açıcı olmamı tır. Çünkü ayetin sonu, aynı zamanda onların da sonundan haber vermek tedir ve ibret alınması için de ölmeme vicdanlara bu ayetle seslenilmektedir.

A. 1. b3. Din:

Kur’an da inkârcıların alay mevzuu yaptıkları ba ka bir olgu da dinin kendisidir. Çünkü onlar kendi batıl dinleri dı nda ba ka bir dinin hayat bulmasını ve ya am asını istemezler. Özellikle çıkarlarının zedelendi i, karizmalarının yerle bir edildi i bir dini, kendilerinin en büyük dü manı bellerler. Bu dine kar ı her türlü mücadeleye giri rler. Nitekim kendilerine kitap verilenler de bu alaycıların arasına katılmı lardır. A a ıdaki ayet bizlere dini alay konusu yapan insanlarla muhatap olmamamız ve onları dost edinmememiz hususunda bir ihtar mahiyetindedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ
 إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden **dininizi alaya alıp** oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. E er mü'min ler iseniz Allah'a kar ı gelmekten sakının.”²⁹

Bu ayet, insanların kendi ki ilikleri ve onurları kadar inanç ve dü üncelerini de saygın ve dokunulmaz bilip korumaları gerekti ini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.³⁰ Bu ayetin sebep-i nüzulu ile ilgili u rivayet vardır: Rifaa b. Zeyd b. Tâbut ve Süveyd b. Haris görünü te Müslüman oldular daha sonra ise münafıklık etmeye ba ladılar. Fakat bunu bilmeyen bazı Müslümanlar da onlarla karde olmu lar ve çok samimi dostluk kurmu lardı. Bunun üzerine bu ayet inmi tir.³¹

Yine ba ka bir rivayette: Yahudi ve Hıristiyanlardan bazı adamlar müminlere gelip -kalpleri küfür içerisinde oldukları halde - iman ettiklerini söylüyorlar çok kısa bir zaman sonra da tekrar küfre dönüyorlardı. Böylelikle dine girip çıktıklarını ifad e ederek bunu alay konusu yapıyorlardı.³²

te bu ayet bize adeta unu ifade etmektedir: “Ayette bahsedilenler yukarıdaki gibi yaparak sizin dininizi alay ve e lenceye alınca, sizin onları birer dost, yardımcı ve

²⁹ Mâide, 5/57.

³⁰ Çarıcı, a.g.mad., XXIII, 347.

³¹ Suyuti, a.g.e., V, 364.

³² Taberi, a.g.e., VIII, 533.

ahbab edinmemeniz gerekir. Çünkü böyle bir durum, aklın almadı ı ve ki ili in kabul etmeyece i bir i tir.”³³

Din her eyden önce ilahi bir emanettir; kutsaldır, saygıde erdir. nananları mutlu eder. Umut kapılarını her zaman açık tutar. nсан için yüksek manada destektir. Ölümünden sonraki hayatı ancak din bize ö retir, bunun için ölümün yok olmak anlamına gelmedi ini, ebedi hayatın ba langıcı bulundu unu telkin eder. Dinin bunca yarar ve azizli ine ra men ona dil uzatmak, e lence konusu edinmek cehalet ve nankörlü ün en kötüsüdür. Kitap Ehli dindar olmalarına ra men dinsizlerin yoluna girer de son din ile alay ederlerse, onlara kızmaktan ziyade acımak lazımdır. Bu durumda onlarla ilgi kurmanın hiçbir anlamı yoktur. Bunun için Kur’an ilgili ayetle müminleri bu hususta uyarmakta ve kutsal dine dil uzatanlarda hayır ve fazilet bulunmadı ını hatırlatmaktadır.³⁴

Bu ayetten anlayaca ımız husus, dı tan Müslüman görünüp içinden küfür ve nifak ta imak, dini çirkin maksatlara alet yapmak, dini e lence ve oyuncak yerine koymaktır ve bununla önce Müslümanlı ını aç ı a vurarak, Müslümanlara içlerinden fesat saçmak isteyen dönme kâfirlere dikkat nazarı celb edilmi tir. Bununla beraber sebep hass (özel) olmakla beraber hüküm amm (genel) dir ve her çe it alayı içine alır.³⁵

A. 1. b4. Namaz/Ezan:

nkârcıların ve münafıkların ve Ehli Kitabın alay konusu ettikleri ba ka bir konu da slam’ın i arlarından olan namaz ve ezandır. Bu sayılan guruplar genel olarak Allah’ın ayetlerini, dini ve peygamberleri alaya aldı ı gibi namaz ve ezan gibi özel ibadetleri de e lence vesilesi kılmaktan çekinmemi lerdir. A a ıdaki ayette bu konuya de inilmektedir.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوءًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

“Siz namaza ça ırdı ınız vakit **onu alaya alıp e lence yerine koyuyorlar. Bu, üphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır.**”³⁶

Bu ayetin bir öncesinde genel olarak alay edilen meselelere de inilmi ti. Bu ayetle de dini oyun ve e lence edinmelerinin bir ekli zikredilmi olmaktadır.³⁷ Ancak bu ayette geçen اتَّخَذُوهَا kelimesindeki meful zamiri, ya daha önce geçen salata (namaza)

³³ Razi, a.g.e., XI-XII, 28.

³⁴ Yıldırım, a.g.e., IV, 1725.

³⁵ Yazır, a.g.e., III, 273.

³⁶ Mâide, 5/58.

³⁷ Razi, a.g.e., XI-XII, 29.

ya da “ça ırdı nız zaman” fiilinin masdarı olan “münada” ça ırma kelimesine racidir. (yani namaza ça rı olan ezanla ilgilidir.)³⁸ Burada her ikisi de kastedilmi tir. Bu ayetle ilgili tefsir kitaplarında bir kısım rivayetler vardır ki bu “alaya alma” olayının nasıl gerçekleşti ini belirtmesi bakımından dikkate de erdir.

Rivayete göre; Rasulullah (s.a.v.)’in müezzini namaz için ezan okuyunca, Müslümanlar kalkar namaza giderlerdi. Bunun üzerin e Yahudiler, “kalktılar kalkmaz olasıcalar, kıldılar kılmaz olasıcalar” diyerek alay ederlerdi.³⁹

Yine ba ka bir rivayette Medine’deki Hıristiyanlardan birisi, müezzinin “شهد ان محمدًا رسول الله” dedi ini duydu unda “Ben bu yalancıyı yakaca ım” dedi. De rken bir gece hizmetçisi elinde yanan bir eyle onun evine girdi ve o ate ten bir kıvılcım eve sıçradı. O adam böylece evi ve ailesi ile birlikte yanıp kül oldu.⁴⁰

Ba ka bir rivayette de Müslümanlar namaz kılmaya kalktıklarında münafıkların halkı namazdan so utmak için güldükleri ifade edilmi tir.⁴¹

Yukarıdaki ayette ezanın zikredilmesi kar ısında bazı âlimler ezanın rüya ile de il, kitabın nassı ile sabit oldu unu da söylemi lerdir.⁴² Hatta ezan slam’ın en önemli eairlerinden biri sayılmaktadır. Bazı fıkı h kitaplarında ezan okumamak üzere ittifak edilen bir köye, gerekirse sava açılaca ına dair hükümlere rastlamamız, konunun ne kadar hassas oldu unu göstermesi bakımından önemlidir.⁴³

Ezanla nasıl alay edildi ine dair ba ka bir rivayette öyledir: “Ebu Ma hzure’nin evinde yetim olarak bulunan Abdullah bn Muhayriz, öyle demi tir: Ebu Mahzure’ye dedim ki: ‘Amca ben am’a gidiyorum, belki bana, senin nasıl müezzin yapıldı nı sorarlar. Acaba nasıl müezzin oldu unu bana anlatır mısın?’ ‘Evet, dedi, birkaç ki i ile birlikte Huneyn yolunda yürüyorduk, Allah’ın Elçisi (s.a.v.) de Huneyn’den dönüyordu. Yolda Allah’ın Elçisi ile kar ıla tık. Hz. Peygamberin müezzini, namaz için ezan okudu, müezzinin sesini duyduk. Biz namazdan yan çiziyorduk. Ba ırarak müezzini taklid ve onunla alay etmeye ba ladık. Hz. Rasul (s.a.v.) adam gönderip bizi huzuruna getirtti: ‘Sesinizi yükseltti ini duydu um hanginiz idi?’ dedi. Cemaat beni gösterdi. Allah’ın Elçisi ötekilerini gönderdi, beni yanında alıkoydu: ‘Kalk, ezan oku!’ dedi.

³⁸ Razi, a.g.e., XI-XII, 29.

³⁹ Suyuti, a.g.e., V, 364-365.

⁴⁰ Taberi, a.g.e., VIII, 536; Zemahşeri, **Tefsiru’l-Ke af**, I, 637,

⁴¹ Razi, a.g.e., XI-XII, 29.

⁴² Beyzavi, Nasruddin Ebi Said Abdullah Ebi Ömer Muhammed, **Tefsiru’l-Beyzavi**, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1996, II, 341; Zemahşeri, **Tefsiru’l-Ke af**, I, 637.

⁴³ Mavsili, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, **el-htiyar Li Ta’lil’l-Muhtar**, Çağrı Yay., İstanbul, 2005, I, 42.

tapınılması gereken bir tanrı olduğuna inanıyorlardı. Hz. Musa ile bunun tanrı olmadığını öğrendiler, ama onun kutsal bir varlık olduğu düşüncesini kalplerinden ve zihinlerinden tamamen atabilmiş değillerdi. Kalplerindeki izlere göre, ‘Tanrı kesili r mi!!!.. Musa bizimle dalga mı geçiyor!’ demek istemişlerdi.⁴⁷ Bir de Allahın sığır kesilmesi emrinde, Musa kavminin zihniyetini ıslah etmeye yönelik bir ikaz ve ölünen yeniden dirilmesine bir misal vererek bu kavim arasındaki fitneyi def etme hikmeti vardı.⁴⁸

İneğe perestiş eden bir topluluğa “Bir inek kesin” demek, putlara tapan bir topluluğa “Putlarınızı kırın” demek gibidir. İsrailoğulları’nın bu emir karşısında “Sen bizimle eğleniyor musun?” şeklinde tepki göstermeleri ve bu emri yerine getirinceye kadar kırk dereeden su getirmelerinin nedeni de onlar için bu işin zorluğudur.⁴⁹

Ayette geçen “cehl” kavramı, akıllı, soğukkanlı, olgun vb. anlamlarına gelen “hilm” kavramının zıddı olan “sefeh” le açıklanmaktadır.⁵⁰

Bu ayetten anlaşılan, Kur’an, insanlarla, onların inanç ve fikirleriyle alay etmeyi, Cahiliye putperestleri gibi zihnen ve ahlak bakımından gelişmemiş topluluklara has bir davranış olarak değerlendirmektedir.⁵¹

Kişilerde, değerlerle alay etmek ve dini meseleleri hafife almak, inanmayanların özelliklerindedir. Bilgisiz, cahil insanların genel karakteri muhataplarını alaya alarak, kendi derekelerine indirgemeye çalışmak, böylelikle güçlü olanı zayıf düşürecekleri kanısını ispata yönelmektir. İnanmayanlar, inanan insanları alaya alarak küçük düşürmeye çalışırlar. Bu tutumlarıyla aslında basit ve hafif olduklarını ortaya koyarlar. Bu gibi durumlarda ağırbaşlılık, yerine göre sükût, cahile verilecek en güzel cevaplardandır.⁵²

B- KUR’AN-I KER M’DE ST HZA KAVRAMI

İstihza kavramı, Kur’an’da, dört yerde mazi fiil, on yedi yerde muzari fiil ve iki yerde de ismi fail olarak toplam yirmi üç yerde geçmektedir.⁵³ Tez konumuzun esasını

⁴⁷ Duman, M. Zeki, **Beyanu’l-Hak (Kur’an-ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)**, Fecr Yay., Ank., 2006, III, 33; Bilgin Beyza, **Ellibin Yıllık Bir Gün**, Gün Yay., Ank., 1997, s.21.

⁴⁸ Yazır, a.g.e., I, 321.

⁴⁹ Özsoy, Ömer – Güler, İlhami, **Konularına Göre Kur’an (Sistemik Kur’an Fihristi)**, Fecr Yay., Ank., 2005, s.780.

⁵⁰ Taberi, a.g.e., II, 76.

⁵¹ Çağrı, a.g.mad., XXIII, 347.

⁵² Sert, H.Emin, **Kur’an’da İnsan Tipleri ve Davranışları**, Bilgi Yay., İst., 2004, s.265.

⁵³ Abdalbâki, a.g.e., s.110, 356, 862, 1000.

oluşturan bu kavram da tüm Kur'an boyunca “alay etme, e lenme, dalga geçme” anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmaz.

Kur'an'da kullanıldığı konu ve izahata göre bu kavramın geçtiği ayetleri şöyle tasnif edebiliriz.

B. 1. çinde stihza “ استهزاء ” Kelimesi Geçen Ayetlerde “Alaya Alman” Ki i ve Konuların Tasnifi

B. 1.a. Ki iler

Bu kavramın içinde geçtiği ayetlerde alay konusu olan kişileri dört başlık altında tasnif etmemiz mümkündür.

B. 1. a1. Mü'minler:

Kur'an, kendisine inananları daima iyiye, güzele, hak ve hakikate çağırmaktadır. Kendi hükümlerine uyan ve bunları yerine getirenleri de övmekte ve bunlara büyük bir kurtuluşun olduğunu müjdelemektedir. İşte Hz. Peygamberin Allah'tan getirdiği ne varsa hepsine inanan bu insanlara mümin denmektedir. Kur'an birçok yerinde hakiki mü'minlerin özelliklerinden bahsederek, diğerlerinin de onlar gibi olmasını istemektedir. Ancak inkârcı ve münafıklar her fırsatta müminlere sataşmakta ve onları alaya almanın ve küçümsemenin yollarını aramaktadırlar. İşte aşağıdaki ayet böyle bir manzarayı gözler önüne sermektedir.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ

“ *man edenlerle kar ıla tıkları zaman, “ nandık” derler. Fakat eytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “ üphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak **onlarla** alay ediyoruz” derler.*”⁵⁴

Bu ayette kastedilenler münafıklardır.⁵⁵ Aslında Allah bu gibi ayetlerde Hz. Muhammed'e ad vermeden, böyle kişileri tanıtmıştır. Bununla, açıkça bilinen küfür ehlinden daha çok, bu gibilere karşı İslam toplumunun güvenliğini sağlamanın ö nemine dikkat çekilmiştir.⁵⁶ Çünkü münafıkların, özellikle ileri gelenlerinin bir karakteri de, gurur, hased ve inattır; hak ve hakikat yolcularını küçümsemek, onların ibadet ve taatıyla alay etmektir.⁵⁷ Onlar imanlarını izhar etmekle, müminlere isabet eden h ayır ve

⁵⁴ Bakara, 2/14.

⁵⁵ Dahhak, a.g.e., s.145.

⁵⁶ Döndüren, Hamdi, **nsanlı a Son Ça rı-Kur'an-ı Kerim (Yüce Meâli ve Açıklaması)**, İmaj Yay., Ank., 2003, I, 26.

⁵⁷ Yıldırım, a.g.e., I, 86.

ganimetlerden de istifade etmek niyetindedirler. Böylelikle hem onlardan görünüyolar hem de onları alaya aldıklarını iddia ediyorlardı.⁵⁸

Münafıkların bu ayette, müminleri alaya aldıklarını belirtmeleri onların, İslam dinini kendilerinden uzak gördüklerine ve onu reddettiklerine işaret etmektedir. Çünkü bir şeyi “alaya alan” o şeyi küçümsemiş ve onu inkâr etmiş demektir. Aynı zamanda bu onların küfrü yücelttiklerini de ifade eder. Çünkü bir şeyin zıddını reddeden, o şeyin kendisini yüceltmış olmaktadır. Dolayısıyla İslam’a hakaret eden, küfrü yüceltmış olur.⁵⁹ Münafıklar böyle yapmakla aynı zamanda Müslümanlardan intikam aldıklarını da düşünüyorlardı.⁶⁰

Bu ayetin sebebi nüzulu, mü'minlere nasıl alay edildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir: “Bu ayet Abdullah İbni Übeyy ve arkadaşları hakkında inmiştir. Bir gün İbni Übeyy ve arkadaşları dışarı çıkmışlardı. Yolda onlara, Allah Rasulu (s.a.v.)’in ashabından bir topluluk rast geldi. Bunu gören İbni Übeyy : ‘Bakın şimdi şu ahmakları sizden nasıl defedeceğim’ dedi. Bunun üzerine onların yanına gitti ve Ebu Bekr’in elini tuttu ve ‘Ey Temim oğullarının efendisi ve İslam’ın büyüğü, hicrette mağarada Rasulullahla beraber ikinci kişi, nefsin ve malını Rasulallah için feda eden, merhaba!’ dedi. Sonra Ömer’in elini tuttu ve ‘Ey Adıyy b. Kab oğullarının efendisi, Allah’ın dininde gücü çok olan, nefsin ve malını Rasulallah için feda eden, merhaba!’ dedi. Sonra Ali’nin elini tuttu ve ‘Ey Rasulallah’ın amcasının oğlu ve onun damadı, Rasulallah dışında Haşimoğullarının efendisi, merhaba’ dedi. Sonra birbirlerinden ayrıldılar. İbni Übeyy arkadaşlarına dönüp dedi: ‘Nasıl yaptığımı gördünüz değil mi! Onları ne zaman görürseniz benim yaptığım gibi davranın’ dedi. Bunun üzerine onlar İbni Übeyyi hayırla övdüler. Müslümanlar peygamberin yanına geldiler ve olanları anlattılar. Bunun üzerine bu ayet indi.”⁶¹

Yine bu ayette münafıkların baş başa kaldıkları belirtilen “şeyâtinihim” lafzını M. Esed, “şeytani dürtüleriyle baş başa kaldıkları zaman” diye çevirmiştir. Bunun gerekçesini de şöyle ifade etmiştir: “Şeytan terimi –ki *etane* fiilinden türetilmiştir: ‘o (doğru ve güzel olan her şeyden) uzaklaştı’ veya ‘uzaktı’ - Kur’an’da çoğunlukla insanın

⁵⁸ Kasımi, a.g.e., I, 49; Razi, a.g.e., I-II, 63.

⁵⁹ Zemahşeri, **Tefsiru'l-Keaf**, I, 74.

⁶⁰ Kurtubi, a.g.e., I, 314.

⁶¹ Suyuti, a.g.e., I, 164-165.

ruhundaki ‘şeytani’ (yani son derece kötü) eğilimleri ve özellikle, hakikate ve maneviyata düşman olan bütün dürtüleri tanımlamak için kullanılmıştır.”⁶²

Bu ayetin bağlamında aşağıdaki ayeti de bu başlık altında değerlendirmeye tabi tutmak istiyoruz.

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“Gerçekte Allah onlarla alay eder; azgınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir.”⁶³

Bu ayette Allah müminleri, münafıklara karşı müdafaa etmektedir. Alay edenlere karşı, Allah’ ta alayla karşılık vermektedir. Bunun nasıl olduğu ve bu ayetin nasıl anlaşılması gerektiği yönünde bir takım açıklamalara tefsir kitaplarımızda rastlamaktayız.

Ayette Allah’ın da alay etmesinden bahsedilmektedir. Ancak Bakara 2/67 de Hz. Musa’nın diliyle, alaycılığın/biriyle alay etmenin cehalet olarak nitelendiği gözükmektedir. Dolayısıyla Allah hakkında “cehalet” kavramını kullanmak caiz olmayacağına göre bu ayette kastedilen nedir? Bu soruya şu cevapların verildiğini görüyoruz:

Ayette kastedilen istihzanın bizzat kendisi değildir. Çünkü ayette Allah onların istihzalarına karşılık ceza vereceğini bildiriyor ve bu durumda da bu cezanın adı istihza olmuş oluyor. Bunun sebebi de şu kaidedir ki: “bir şeyin ‘cüz’ü o şeyin ‘küll’ünün ismiyle isimlendirilir.” Bu da mecaz yoluyla olur.⁶⁴ Ya da bu işe “müşakele” denir ki o da şudur: “Anlamları farklı olduğu halde iki cümlenin bir lafızda birleşmesidir. Buna şu ayetleri örnek olarak gösterebiliriz:

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلَهُ

“Bir kötülüğün cezası, onun dengi bir kötülüktür.”⁶⁵ Burada ikinci “seyyie”, normalde “seyyie” sayılmaz, Ancak birinci “seyyie” lafzıyla yan yana bir cümlede bulunduğu için o da “seyyie” adıyla anılmıştır. Yine şu ayette de aynı şeyi görüyoruz:

فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ

⁶² Esed, Muhammed, **Kur’an Mesajı (Meal-Tefsir)**, İşaret Yay., 5. Baskı, İst., 1999, I, 6.

⁶³ Bakara, 2/15.

⁶⁴ Razi, a.g.e., I-II, 63.

⁶⁵ Şura, 42/40.

“Size kim saldırırsa, onun size saldırı kadar siz de ona saldırın...”⁶⁶ Burada da ikinci geçen “saldırı” lafzı aslında saldırı değildir.⁶⁷

Yine Allah’ın “onlarla alay etmesi” onları müstehzi (alaycı) muamelesine tutması manasına da gelmektedir. Nitekim bu muamelesi, dünya da iken onlara İslam ahkâmının uygulanması ve onların hiç anlamayacakları şekilde günden güne derecelerinin düşürülmesi şeklinde olur. Ahirette ise, onlara şöyle bir muamele yapılacak: Bu kimseler cehennemde iken onlara karşı cennetten bir kapı açılır ve “gel gel” denilir. Bunlar da bu çağrıya icabet eder ve kapının olduğu tarafa doğru yaklaşırlar. Ancak onlar kapıya vardıklarında kapı suratlarına kapatılır. Sonra cennetten başka bir kapı açılır ve yine ona “gel gel” denilir. O da yine kapıya doğru yaklaşır ve kapıya varınca kapı yine suratına kapatılır. Bu durum, o adam daha açılan kapılara gitmeyinceye kadar devam eder.⁶⁸

Yine bu ayetle ilgili yapılan diğer bir yorum da şudur: “Münafıkların müminlerle alay etmeleri, kendilerine dönmekte ve bununla müminlere bir zarar verememektedirler. Bu durumda da sanki Allah onlarla alay etmiş gibi olmaktadır.”⁶⁹ Yine münafıkların müminlerle alay etmesi karşısında bu müminlerin hakka olan iman ve teslimiyetlerini de arttırmıştır. O halde bu sonuçta Allah (c.c.) münafıklarla alay etmiş o luyor; yani onları bu durumdan tedirgin ederek dünyada huzursuz ahirette mutsuz bırakıyor.⁷⁰

Gerçekten de müminlerle alay eden o kimseler, esasen bu davranışlarıyla kendilerini gülünç duruma düşürmektedirler. Çünkü başkasını küçümsemek, Allah’ın temiz, zavallı kullarının üstüne gülmek insanı manen küçültür, ruhsal değerini düşürür. Onun ruhu, hakir, alay edilecek kötü bir duruma düşer. Riyakâr, ikiyüzlü kişi ruhunu nasıl korkunç bir duruma soktuğunun farkında olmaz. Ama Allah onun davranışının içyüzünü bilir. Onun kötü davranışlarını, ruhunu saran azablar, çirkinlikler haline getirir. İşte Allah’ın, onlarla istihzası, onlar hiç farkına varmadan onları, kendi davranışlarının manevi şekilleriyle kuşatması, o çirkin işleriyle onları yavaş yavaş yakalaması, onları davranışlarına uygun biçimde cezalandırması demektir.⁷¹

⁶⁶ Bakara, 2/194.

⁶⁷ Zuhayli, Vehbe, **Tefsiru’l-Munir Fi’l-Akideti ve’ - eriatı ve’l-Menheci**, Dâru’l-Fikri’l-Muasır, Beyrut, 1991, I-II, 86.

⁶⁸ Alusi, Bağdadi, **Ruhu’l-Meani Fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Azim ve’s-Sebi’l-Mesani**, Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, 1985, I-II, 158; Razi, a.g.e., I-II, 64; Beyzavi, a.g.e., I, 178.

⁶⁹ Razi, a.g.e., I-II, 64,

⁷⁰ Yıldırım, a.g.e., I, 93.

⁷¹ Ateş, Süleyman, **Yüce Kur’an’ın Ça da Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşr., İst., 1988, I, 108.

Eğer inkârcıların yalanlamaları ve alay etmeleri hakikatın karşısında bir engel teşkil etmeselerdi, şimdi insanlık başka çizgide ve medeniyetin başka bir seviyesinde olabilirdi. Birbirini tanımayan guruplar, ideolojik bakımdan birbirleriyle mücadelelerini sürdürürken, diğer gurular hakkında senaryolar yazarak ve onları tiyatro ve filmlerde oynayarak ta alay ederler. Günümüzde iletişim vasıtaları fevkalade çoğalmıştır. Ancak bu vasıtaların belli güçlerin ellerine geçmesi belirgin tehlikeler taşımaktadır. Alay etmek, insan onuruyla oynamak olduğu için büyük günahdır. İnsanın insana reva gördüğü bu muamelenin karşılığında Allah, onlarla alay etmektedir.⁷²

B. 1. a2. Hz. Peygamber:

Kur'an aşağıdaki ayette Hz. Peygamberin alaya alındığını ve onu alaya alanlara karşı Allah'ın yeteceğini ifade etmektedir.

إِنَّا كَفَيْتَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ

“*üphesiz biz, alaycılara kar ı sana yeteriz”⁷³*

Allah (c.c.) mü'minleri savunduğu gibi peygamberini de alaycılara karşı savunmakta ve onu teselli etmektedir. “Allah Peygamberine büyük bir ümit ve müjde kapısı açarak İslam'ın mutlaka başarıya erişip duruma hâkim olacağını bildiriyor ve Allah' a ortak koşanlardan yüz çevirmesini emredip sıkıntılı günlerin yakında sona ereceğini ilham ediyordu. İşte bu ayet ile de küfrün baş aşağı gelme günlerinin pek uzak olmadığına atıf yapılarak, büyük bir teselli de bulunuyordu. Nitekim de öyle oldu.⁷⁴

B. 1. a3. Di er Peygamberler:

Hz. Peygamber (s.a.v.) alaya alındığı gibi diğer tüm peygamberlerde alaya alındı. Nitekim bunu daha önceki bölümlerde açıklamıştık. Aşağıdaki ayetlerde de bu husus açıkça ortaya konmuştur. Bunların bildirilmesi, aynı zamanda Hz. Peygamber'e bir teselli mahiyeti de taşımaktadır.⁷⁵

وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“(Ey Muhammed!) Andolsun, senden önce de birçok **peygamber alaya alınmı tı da onlarla alay edenleri, alay ettikleri ey ku atıp mahvetmi ti.”⁷⁶**

وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ

⁷² Yadsıman, Necla, **Kur'an Tahlili**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2006, I, 167.

⁷³ Hicr, 15/95.

⁷⁴ Yıldırım, a.g.e., VI, 3260.

⁷⁵ Beyzavi, a.g.e., II, 269.

⁷⁶ En'am, 6/10.

“Andolsun, senden önce de nice **peygamberler** alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmı !”⁷⁷

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Onlar kendilerine gelen **her peygamberle** alay ediyorlardı.”⁷⁸

وَلَقَدْ اسْتَهْزِئُوا بِرُسُلِ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالذِّينِ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Andolsun, senden önce de birçok **peygamberle** alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları ey ku atıverdi.”⁷⁹

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Yazık o kullara! Kendilerine bir **peygamber** gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar.”⁸⁰

فَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“**Peygamberleri** onlara apaçık deliller getirince, sahip oldukları bilgi ile imardılar (ve onları alaya aldılar). Sonunda alaya almakta oldukları ey kendilerini sarıverdi.”⁸¹

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“(Onlar da) kendilerine gelen **her peygamberle** mutlaka alay ediyorlardı.”⁸²

Tüm bu ayetler, bize inkârcıların kendilerine gönderilmiş elçilere nasıl muamele de bulduklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu tür ayetler Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki müşriklere bir ihtar mahiyeti de taşımaktadır.⁸³

Ayrıca bu ayetler boyunca gördüğümüz diğer bir husus ta *istihzanın* (alay etmenin) gerek Resul-i Ekrem’in gerekse önceki peygamberlerin tebliğ ve risaletlerini başarısız kılmak üzere inkârcıların başvurduğu psikolojik bir savaş taktiği olarak zikredilmesidir.⁸⁴

B. 1. a4. Allah:

İnkârcıların ve münafıkların işledikleri cürümlerin en büyüğü de Allah’ı alaya almalarıdır. Bu durum da, inkârcı ve münafıkların fitratlarının o kadar bozulmaya ve kokuşmaya maruz kalmış olduğunu ve kutsal namına ne varsa alay etmekten

⁷⁷ Ra’d, 13/32.

⁷⁸ Hicr, 15/11.

⁷⁹ Enbiya, 21/41.

⁸⁰ Yasin, 36/30.

⁸¹ Gâfir, 40/83.

⁸² Zuhruf, 43/7.

⁸³ Sabuni, Muhammed Ali, **Safvetu’t-Tefasir**, Dâru’l-Kalem, Beyrut, trs., I, 380.

⁸⁴ Çağrıcı, a.g.mad., XXIII, 347.

çekinmeyeceklerini bize açıkça göstermektedir. Nite kim aşağıdaki ayet bunun bir şahidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ

“ ayet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, “Biz sadece lâfa dalmı tık ve aramızda e leniyorduk”, derler. De ki: “**Allah’la**, O’nun ayetleriyle ve peygamberiyle mi e leniyordunuz?”⁸⁵

Bu ayeti, bu başlık altında incelememizin sebebi, içinde istihza kavramı geçen tüm ayetler boyunca bir tek bu ayette Allah’la da alay edildiğinin ifade edilmesidir. Ayrıca bu ayette alaya alınan konu ve kişiler iç içe geçmiş durumdadır. Yine buradan anladığımız Allah, Peygamber ve Ayetlerin bir bütün olduğudur. Bunların birini alaya almak diğerlerini de aynı şekilde küçümsemek ve alaya almak anlamını taşımaktadır.

Bu ayetin sebebi nüzulu ile ilgili şu rivayet konuyu anlamamızı daha da kolaylaştıracaktır: “Münafıklardan bir gurup Tebuk Gazvesi esnasında Rasulullah’ı uzaktan gördüler ve kendi aralarında ‘şu adama bakın, Şam’ın sar aylarını ve kalelerini fethetmek istiyor, ne kadar uzak, ne kadar uzak (bu işi yapmaktan). Bunun üzerine Allah (c.c.) bunu Rasülüne bildirdi. Allah Rasulu de münafıkları yanına çağırdı: “Siz şöyle şöyle demişsiniz” buyurdu. Bunun üzerine münafıklar “Vallah i bizler senin ve ashabının yolu üzereyiz. Fakat biz sadece kendi aramızda yolculuk hafiflesin diye eğleniyorduk. Bunun üzerine bu ayet inmiştir.”⁸⁶

Burada M. Esedin, ayetin sebebi nüzul rivayetiyle ilgili farklı bir yorumunu aktarmak istiyoruz: “Klasik mü fessirlerin çoğu, bu sözlerin, Tebuk seferinin güya boşuna olduğu yolunda bazı münafıkların yaptığı alaycı eleştirilerle ilgili olduğu görüşündedirler. Ama anlatımın akışına bakılacak olursa, bizce bu sözler yine, ‘Her söze kulak veriyor’ diyerek Hz. Peygamber’i yerip inciten, yani, onu kendi kendini aldatmakla suçlayan kimselerle ilgilidir (61. ayet) ve dolayısıyla ‘Allah ve onun ayetleriyle alay’ olgusuyla bağlantılıdır.”⁸⁷

B. 1.b. Konular

Kur’an’a bakıldığında içinde istihza kavramı geçen ayetlerin konularının, “Allah’ın ayetleri/Kur’an ve Peygamberlerin yaptığı uyarılar/azab” ile ilgili olduğu yani inkârcıların bunlarla dalga geçip alay ettiği görülmektedir.

⁸⁵ Tevbe, 9/65.

⁸⁶ Beyzavi, a.g.e., III, 155.

⁸⁷ Esed, a.g.e., I, 368.

B. 1. b1. Allah'ın Ayetleri/Kur'an:

İnkârcıların ve inkârcıların yordakçıları olan münafıklar ın Kur'an boyunca göze çarpan en önemli özelliği herhangi bir peygamberin getirmiş olduğu ayetleri önce küçümseyip alaya almaları sonra da büyüklenerek ondan yüz çevirmeleridir.

Burada belirtmemiz gereken bir husus ayetin manası hakkındadır. Ayet kavramının Kur'an'da dört temel anlamda kullanıldığını görmekteyiz:

- a- Alamet
- b- Mucize
- c- İbret ve öğüt
- d- Öncesi ve sonrasında bir alametle ayrılan Kur'an cümleleri.⁸⁸

Aşağıda ayetlerde bu alaya almanın nasıl olduğu ifade edilmektedir.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتَ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ جُحُوسُوا فِي حَدِيثٍ
غَيْرِهِ إِذْ أَنتُمْ إِذَا مَثَلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

“Oysa Allah size Kitap'ta (Kur'an'da) “Allah'ın ayetlerinin inkâr edildi ini ve onlarla alay edildi ini i itti iniz zaman, ba ka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz” diye hüküm indirmi tir. üphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.”⁸⁹

Medine'de İslam'ın cihanı aydınlatacak nuru, gücünü ve kudretini gün geçtikçe arttırıyor, tesir alanını genişletiyordu. O yüzden başta Yahudiler olmak üzere bir takım münafıklar çıkarlarının tehlikeye girdiğini görünce, İslam'ı ve onun kitabı Kur'an'ı küçük düşürme, kalpler üzerindeki tesirini giderme babından kesif bir faaliyete başladılar. Yer yer toplantılar yapıp, müminlerden bazı şahısları çağırarak Allah'ın ayetlerini alaya aldılar, işin sanıldığı kadar kutsal olmadığını anlatmaya ve bunu sürdürmeye çalıştılar. Basit mantıki yollarla müminlerin itikadını sarsmaya yönelik bu faaliyeti durdurmak gerekiyordu. Bu arada zayıf iradeli kişilerden küfürle iman arasında bocalayanlar da eksik değildi. Hem onları uarmak hem müminleri bu gibi yanıltıcı dedikodulardan uzak tutup asıl hizmete yöneltmek için yukarıdaki ayetler ikinci bir uyarı mahiyetinde indi.⁹⁰

Bu ayetle ilgili müfessirler şöyle demektedir: Müşrikler meclislerinde Kur'an'la eğleniyor ve onunla dalga geçiriyorlardı. Sonra Allahu Teala “Âyetlerimiz hakkında

⁸⁸ Ahmet Muhtar, Ömer, **Mu'cemu'l-Mevsuiyyi Li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim ve Kıraatıhi**, Turâs, Riyad, 2002,

⁸⁹ Nisa, 4/140.

⁹⁰ Yıldırım, a.g.e., III, 1515.

dedikoduya dalanları gördü ün vakit ba ka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzakla . ayet eytan sana unutturursa hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma.”⁹¹ ayetini indirdi. Bu ayet Mekke’de inmişti. Hicretten sonra Medine’deki Yahudi Hahamları da Mekke müşriklerinin bu hareketlerinin benzerini yapmaya başladılar. Onlarla beraber oturanlar ve onların sözlerine muvafakat edenler de münafıklardı. Bunun üzerine Allahu Teala münafıklara hitap ederek tefsiri yapılan bu ayeti indirdi.⁹²

Ayetin devamında “*sizde onlar gibi olursunuz*” un manası, günah hususunda onlarla beraber olursunuz. Çünkü sizin oradan ayrılmaya ve onların alay etmelerini reddetmeye gücünüz yetiyordu. Başka bir yorum da, “eğer onların bu yaptıklarına razı olursanız sizde küfretmiş olursunuz.” şeklindedir.⁹³

Aslında onlardan olmanın sebebi de şu kaidedir: “Bir kötülük karşısında susan günaha o kötülüğe ortaktır.” Bu ayette de buna bir ima vardır.⁹⁴

Allah ve peygamberiyle, din ile alay edilen bir mecliste gönül isteğiyle oturmak haramdır. Oturan da o alay edenler gibi olur, yani küfre gider. Fakat bu konuşmaları istemeyerek, gönülden ikrah ederek dinleyen küfre gitmez. Mekke’de kâfirleri dinleyen Müslümanlar için “*E er onları dinlerseniz, sizler de onlar gibi olursunuz*” denmemiştir. Çünkü Mekke’de bu sözleri dinleyenler, istekle değil, kerhen dinliyorlardı. Ama Medine’de durum öyle değildi. Orada Yahudi ve münafıklarla beraber oturup dinle alay eden sözleri dinleyenler, bunu dinlemeye mecbur değillerdi. İsteseler itiraz edebilirler, oraya gidip oturmazlardı. Demek ki bu sözlerden hoşlanıyorlardı. Bunlardan hoşlanan da bizzat kendisi Allah ve Rasulüyle alay etmiş olur. Bundan dolayı bunlara: “*E er onları dinlerseniz, sizler de onlar gibi olursunuz*” hitabı yönelmiştir. Bir mecliste Allah ve Rasulüyle, Kur’an ile alay edildiğini işiten mümin ya itiraz edecek yahut hemen oradan kalkıp gidecektir. Bunu da yapamazsa gönülden nefret edecektir.⁹⁵

فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“*Nitekim hak (Kur’an) kendilerine gelince onu yalanladılar. Fakat alay ettikleri eyin haberleri kendilerine ilerde gelecektir.*”⁹⁶

⁹¹ Enam, 6/68.

⁹² Razi, a.g.e., XI-XII, 64-65.

⁹³ Beyzavi, a.g.e., II, 269.

⁹⁴ Zuhayli, a.g.e., V, 321.

⁹⁵ Ateş, a.g.e., II, 385.

⁹⁶ En’am, 6/5.

Yukarıdaki ayette alay mevzusu olarak inkârcıların seçmiş olduğu şey Hak yani Kur'an'dır. Bu ayetle ilgili olarak ta şunlar söylenmiştir: Dünya ve ahirette, azap başlarına geldiğinde alay ettikleri şeyler kendilerini kuşatır. Ya da alay ettikleri şeyin vebali üzerlerine çöker.⁹⁷ Bu ayette geçen “haberler” den kasıt “azap”tır ve bu dünya da iken Bedir Harbi, ahirette ise Cehenneme girmek olarak bu azap te'vil edilmiştir.⁹⁸

فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Onlar (Allah'ın **ayetlerini**) yalanladılar, fakat alay ede geldikleri eylerin haberleri ba larına gelecek.”⁹⁹

Bu ayette de kastedilen, alay mevzusu yapılan Kur'an'dır. Yine burada haberlerden kasıt ta “azap” tır ki ya bu dünyada iken Bedir Harbi ya da ahiretteki azap olduğu rivayet edilmiştir.¹⁰⁰

Mekkeli Müşrikler küfür ve tuğyanda saldırı ve işkence de çok ileri gittiler ve hem Kur'an'ı hem de Hz. Peygamberi (s.a.v.) alay konusu edindiler. Yıllar çarçabuk birbirini kovaladı; derken ilâhi yardımın müminlerden tecelli zamanı yaklaştı. İşte o çok sıkıntılı ve ıstıraplı günlerde altıncı ayetle şu haber verildi: Yakında alaya aldıkları değerlerin nasıl bir kudrete mazhar bulduklarının haberi kendilerine gelip ulaşacak ve artık alay konusu edindikleri o değerlerin karşısında baş eğip zelil ve hakir olacaklardır . Nitekim çok geçmeden hicret emri indi. Arkasından Medine'de şehir devletinin temelleri atıldı ve çok geçmeden Tevhid burcuna zafer bayrağı dikildi. Mekke fethedilmekle kalmadı, müşriklerin Kâbe'ye yaklaşmaları bile yasaklandı ve Arap Yarımadası bir baştan bir başa “Allahu Ekber” sesleriyle fethedildi.¹⁰¹

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّؤَىٰ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ

“Sonra, Allah'ın **ayetlerini** yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük i leyenin sonu daha da kötü oldu.”¹⁰²

Bu ayette müşriklerin kastedildiği rivayet edilmiştir ve onların sonunun daha da kötü olması; dünya da iken yokluk ve helak, ahirette ise içinden ebediyen çıkamayacakları çılgin alevli bir ateş olarak te'vil edilmiştir.¹⁰³

⁹⁷ Beyzavi, a.g.e., II, 269.

⁹⁸ Kurtubi, a.g.e., VIII, 324.

⁹⁹ Şuara, 26/6.

¹⁰⁰ Zemahşeri, **Tefsiru'l-Ke af**, III, 291.

¹⁰¹ Yıldırım, a.g.e., VIII, 4355.

¹⁰² Rum, 30/10.

¹⁰³ Taberi, a.g.e., XVIII, 466.

Yine bu ayetin bulunduğu pasaj bize şu sosyolojik yasayı ifade etmesi bakımından dikkate değerdir. Kur'an'ı Kerim'in birçok yerinde milletlerin yıkılış sebepleri daha çok beş madde halinde özetlenmektedir.:

1. Gönderilen peygamberlere karşı gelip, ilah i tebliğe kalp ve kulaklarını kapamaları,
2. Haksızlıkta bulunup, zulmü araç olarak kullanmaları,
3. Kötülüğü huy edinip, ahlaksızlığa prim vermeleri,
4. Allah'ın ayetlerini yalan ve uydurma saymaları,
5. Hakkı ve doğruyu gösteren, iyiliği tavsiye eden peygamberlerle, ilim adamlarıyla ve faziletli müritlerle alay etmeleri.¹⁰⁴

وَلَقَدْ مَكَّنَاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Andolsun, size vermedi imiz imkân ve iktidarı onlara vermi tik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermi tik. Fakat kulakları, gözleri ve kal pleri kendilerine bir yarar sa lamadı. Çünkü Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları ey onları ku attı.”¹⁰⁵

Bu ayetin içinde geçtiği pasajda Ad Kavmi ve onların helak edilmeleri anlatılmaktadır. Allah'ı Teala bu ayetle Mekke Müşriklerini uyarmakta ve onlara adeta şöyle demektedir: “Biz Ad kavmini yeryüzünde yerleştirdik, onlara size verdiğimizden daha fazla ömür ve mal verdik. Onları beden olarak daha kuvvetli kıldık. Fakat tüm bunlar, azabın onlara gelmesini engellemedi. Allah'ın ayetlerini y alanlamaları onların sonunu hazırladı. Siz onlardan daha güçsüz olduğunuz halde neyinize güvenerek isyan ediyor ve inkârda direniyorsunuz. Hemen tevbe edin ve Allah'a yönelin.”¹⁰⁶

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ فَلِئْسَ هُمْ بِمُتَّقِينَ إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ

“Münafıklar, kalplerinde olan eyleri, yüzlerine kar ı açıkça haber verecek bir surenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: “Siz alay ede durun! Allah, çekindi iniz o eyi ortaya çıkaracaktır.”¹⁰⁷

Burada da özellikle münafıkların Allah'ın ayetlerini alaya almaları üzerinde durulmaktadır. Çünkü onlar kalplerinde geçen gizli kapaklı şeylerin Allah tarafından,

¹⁰⁴ Yıldırım, a.g.e., IX, 4683.

¹⁰⁵ Ahkaf, 46/26.

¹⁰⁶ Taberi, a.g.e., XXI, 160-161.

¹⁰⁷ Tevbe, 9/64.

Resulüne haber verileceğini, kendi aralarında korkarak fakat alaycı bir şekilde konuşuyorlardı.¹⁰⁸

İşte böyle alaycı bir üslubu benimseyen münafıklar, faziletle rezileti, imanla küfrü, hayırla şerri birbirine karıştırır. İlahi buyruklar nefislerine ağır gelir. Kendilerini tatmin edebilmek veya haklı göstermek için o buyrukları küçümserler, alay konusu edinirler. Böylece Allah'ı yavaş yavaş unutmaya bedbahtlığına kendini sürüklemiş olurlar. Allah'ta öylelerinden rahmet ve hidayetini keser.¹⁰⁹

B. 1. b2. Peygamberlerin Yaptığı Uyarılar/Azap:

Bu başlık altında inceleyeceğimiz ayetlerde de inkârcılar, Peygamberlerin yaptığı ikaz ve uyarıları yani onları bekleyen tehlikeleri haber vermesini alaya almaktadırlar. Aşağıda bu ayetleri sunuyoruz.

وَلَئِنْ أَخْرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولنَّ مَا يَحْسِبُهُ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ

“Andolsun, biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar geciktirsek, o zaman da mutlaka “Onu ne alıkoyuyor?” derler. Yi bilin ki, **azap** onlara geleceği gün, kendilerinden bir daha uzakla tırılmaz ve alay etmekte oldukları ey, kendilerini çepeçevre kuşatmış olur.”¹¹⁰

İnkârcılar bu ayette azabın gelemeceğini düşünüyorlar ve alaycı bir tarzda onun aceleyle gelmesini istiyorlardı.¹¹¹ Hâlbuki bu azap geldiğinde kendilerinin bundan kurtulmaları mümkün değildi. İşte ayet buna dikkat çekiyor ve ‘uyanık olun azap gelirse kurtulamazsınız’ diyordu.¹¹² Yine inkârcılar bu ayette ifade edildiğine göre; azabın hemen gelmediğini görerek “Eğer siz tevbeden yüz çevirirseniz sizin için o büyük günün azabından korkarım”¹¹³ gibi tehditler demek ki boş şeylermiş diyerek zaman zaman da alay ederek o azabın acele olmasını isterler.¹¹⁴

B. 2. “Alay Edenler”i Bekleyen Akibet:

Bu başlık altında incelenen ayetlerde, herhangi bir alay konusu veya alay edilen şahıs belirtilmemiştir. Bunun için biz de bu ayetlerin ortak teması olan, alay etmenin ne gibi kötü sonuçlar getireceği hususunu burada ele almayı uygun gördük. Özellikle bu

¹⁰⁸ Beyzavi, a.g.e., III, 155.

¹⁰⁹ Yıldırım, a.g.e., V, 2539.

¹¹⁰ Hud, 11/8.

¹¹¹ Beyzavi, a.g.e., III, 223.

¹¹² Sabuni, a.g.e., II, 8.

¹¹³ Hud, 11/3.

¹¹⁴ Yazır, a.g.e., IV, 523.

tarz ayetlerde göze çarpan husus, bunların hep uyarı ve ikaz için kull anılmalarıdır. Yani, böyle yapmayın, yaparsanız şöyle şöyle sonuçlara katlanırsınız, anlamını içinde barındıran bu ayetler, müşrik ve inkârcıları bu kötü fiili işlemekten caydırmak amacını da taşımaktadır.

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Bu sebeple i ledikleri kötülüklerin cezası onlara ula tı ve alay ettikleri ey kendilerini ku attı.”¹¹⁵

Bu ayetle Allahu Teala, alaycıların en sonunda hak ettikleri cezaya ulaşacaklarını ibret olması için bizlere bildirmektedir. Bu aynı zamanda ayetin ilk muhatapları olan Mekke Müşriklerine bir inzâr mahiyeti de taşımaktadır.¹¹⁶ Bunların alay ettikleri şeylerin cezası onları her yandan kuşatmıştır. Zaten ayette geçen حَاقَ kelimesi sadece şerr için kullanılmaktadır.¹¹⁷

وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“(Dünyada) kazandıkları eylerin kötülükleri kar ılarına çıkmı , alay etmekte oldukları ey onları ku atmı tır.”¹¹⁸

Aynı şekilde bu ayette de alay edenlerin nasıl bir hüsrana uğrayacakları gözler önüne serilmektedir. İşledikleri kötülükler ve alay ettikleri şeyler onları içine alıp mahvetmiştir.¹¹⁹ Bu aynı zamanda inkârcılara karşı bir uyarı mahiyeti taşımaktadır.

وَبَدَأَ لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Yaptıklarının kötülükleri kar ılarına dikilmi ve alay edip durdukları ey, kendilerini ku atıvermi tir.”¹²⁰

Bu ayette aynı şekilde alaycılara uygulanacak azabı bizlere ihtar e tmektedir.¹²¹ Yine bu ayetin içinde bulunduğu pasajdan şunu anlamaktayız: İnkârcı şaşkınların birçok kötü huyları yanında, ebedi azaba sebep olan iki büyük günahı burada özellikle konu edilmektedir:

- 1- İlâhi ayetleri, kitap ve peygamberi küçümseyip alaya almal arı,
- 2- Dünya hayatına bağlanıp onun ötesinde başka bir hayat ve kutsal değer in olmadığını savunmaları.¹²²

¹¹⁵ Nahl, 16/34.

¹¹⁶ Taberi, a.g.e., XIV, 215.

¹¹⁷ Beyzavi, a.g.e., III, 396.

¹¹⁸ Zümer, 39/48.

¹¹⁹ Suyuti, a.g.e., XVIII, 292.

¹²⁰ Câsiye, 45/33.

¹²¹ Kurtubi, a.g.e., XIX, 173.

¹²² Yıldırım, a.g.e., XI, 5611.

C- ST HZA LE YAKIN ANLAMDA KULLANILAN KAVRAMLAR

Kur'an-ı Kerim'de istihza ile yakın anlamda kullanılan birçok kavram geçmektedir.¹²³ Aşağıda bu ayetleri, kullanım çokluğuna göre sıra ile veriyoruz.

C. 1. Se-Hı-Ra () Kavramının Kullanıldığı Yerler ve Anlamlar

Bu kavram Kur'an'da yoğun olarak geçen kavramlardan biridir ve aşağıdaki manalarda kullanılmaktadır.

C. 1.a. “Alay etme, dalga geçme, maskaraya çevirme, e le nme” anlamında kullanıldığı Yerler:

Bu kavram, bu anlamda Kur'an-ı Kerim'de on dört kez geçmektedir. bunların on birinde fiil, ikisinde masdar ve birinde de ismi fail olarak kullanılmaktadır.¹²⁴

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَعَثْنَا لَكُمْ تَسْعُرُونَ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّآخِرِينَ

“Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, ki i, “Allah’ın yanında, i ledi im kusurlardan dolayı vay hâlîme! Gerçekten ben alay edenlerden idim” demesin.”¹²⁵

Bu ayette geçen الله جنب tan kasıt Allah’a itaat ve emirlerine uymaktır. Eğer ecel gelmeden önce, Allah’ın şeriatına, emirlerine uyulmaza onlarla istihza etmiş gibi olma durumu vardır.¹²⁶

لَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Sadakalar hususunda gönüllü ba ı ta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yetti inden ba kasını bulamayanları çeki tirip onlarla alay edenler var ya; i te Allah asıl onları maskaraya çevirmi tir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”¹²⁷

Bu ayette de münafıkların müminlerle alayına şahit olmaktayız. Bu ayetin sebebi nüzülü münafıkların alayının nasıl olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Rivayet edildiğine göre: Hz. Peygamber (s.a.v.), insanları sadaka vermeye teşvik eder. Bundan dolayı Abdurrahman b. Avf (r.a.), kırk okka kadar altın –başka bir rivayete göre dört bin dirhem- getirir ve “Sekiz bin dirhem param vardı, yarısını Rabbime ayırdım,

¹²³ Aykan, Recep, **Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'an Fihristi**, Pınar Yay., İst., 4. Basım, 2005, s.179-180-181.

¹²⁴ Abdülkâki, a.g.e., s.356, 582, 595, 998, 1000, 1001.

¹²⁵ Zümer, 39/55-56.

¹²⁶ Sabuni, a.g.e., III, 86.

¹²⁷ Tevbe, 9/79.

yarısını da çoluk çocuğuma bıraktım” demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Allah, verdiği de, evde bıraktığını da senin için mübarek kılsın” duasında bulundu. Gerçekten de Abdurrahman, daha sonra o kadar bolluğa ve berekete erişmişti ki, vefat ettiği zaman, mirasının sekizde biri dört hanımına taksim edilince yalnızca dördüncü hanımı olan Nadir, seksen bin dirheme anlaşıyordu. Yine ashaptan Asım b. Adiy de yüz vesek hurma getirmiş, “Bu gece bir adamın hurmalığını sulamak için sabaha kadar gündelikçi olarak çalıştım, karşılığında iki sa’ hurma kazandım, birini evime koydum, birini de Rabbim için getirdim.” demişti. Rasullullah’ta zekât olarak toplanan öteki hurmaların üstüne dökmesini emretmişti. Münafıklar ise “Abdurrahman da, Asım da sadakalarını sırf gösteriş ve isim yapmak için getirdiler, Ebu Ukayl’in getirdiği bir sa’ hurmaya da Allah ve Rasulu muhtaç değil di, lakin o da kendisine sırf sadaka veriyor desinler diye getirdi.” şeklinde alaycı bir şekilde dedikodu yapmışlar ve fiskos etmişlerdi. Bunun üzerine bu ayet indi.¹²⁸

Yine bu ayette geçen “Allah onları maskaraya çevirir/onlarla alay eder” sözü de daha önce Bakara 2/15 te açıkladığımız gibi anlaşılmalıdır.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ بِرَسُولٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخَّرُوا لَهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“(Ey Muhammed!) Andolsun, senden önce de birçok peygamber alaya alınmıştı da onlarla alay edenleri, alay ettikleri ey ku atıp mahvetmi ti.”¹²⁹

Bu ayette Allah Rasulu (s.a.v.)’e bir teselli olduğunu görüyoruz. Çünkü bir keresinde Rasullullah (s.a.v.) yanlarından geçerken Velid b. Mugire, Ümeyye b. Halef ve Ebu Cehil b. Hişam, el kol hareketi ya parak Allah Rasuluyla dalga geçmişlerdi. Bunu gören Allah Rasulu (s.a.v.) de çok sinirlenmişti. İşte bunun üzerine bu ayet inmiştir.¹³⁰ Bu, Rasullullah’a bir teselli olduğu gibi aynı zamanda alaycılara bir tehdit ve azap vaadini de içinde barındırmaktadır.¹³¹

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُونَ مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ

“(Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına u rasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: ‘Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay etti iniz gibi biz de sizinle alay edece iz.’”¹³²

Bu ayette de yine inkârcıların iflah olmaz tutumlarından olan alaycılığın bir peygamber hakkında nasıl uygulandığına şahit olmaktayız. Çünkü Hz. Nuh’un gemi

¹²⁸ Zemahşeri, **Tefsiru’l-Ke af**, II, 284-285.

¹²⁹ En’am, 6/10.

¹³⁰ Suyuti, a.g.e., VI, 21.

¹³¹ Taberi, a.g.e., IX, 165.

¹³² Hud, 11/38.

yaptığını öğrendiklerinde, onun yanına gelip “Peygamber oldun, marangozculuğa başladın, karada gemi yapıyorsun, bunu nerede yüzdüreceksin” diyerek alay ediyorlardı. Nuh (a.s.) da onların bu sözlerine karşılık şöyle diyordu: “siz bugün bizle alay ediyorsunuz ama bizde ahirette, sizin bu dünya da bizle alay ettiğiniz gibi sizle alay edeceğiz.”¹³³

وَلَقَدْ اسْتَهْزَأَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları ey ku atıverdi.”¹³⁴

Bu ayette de Allah Rasulu (s.a.v.)’e bir teselli vardır. Yani “bunlar seni alaya alıyorlar ama senden önceki peygamberlerde alay alındı. Dolayısıyla diğer peygamberlerin bu alaycılara karşı sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar yakında görecekler” demek istenmektedir.¹³⁵

Hz. Muhammed’den önceki peygamberlerde inkârcılar tarafından alaya alınmışlardı. Ama bu onları ilahi hükmün tecelli edeceği sınıra kadar götürünce, yok edilmişler, yerlerine başkaları gelip oturmuştu. Böylece Kur’an bu ayetle tarihin tekerrür ettiğini ve edeceğini dolaylı şekilde haber vererek yaşamakta olan inkârcıların daha etraflı ve ölçülü düşünmelerini hatırlatıyor.¹³⁶

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوَكُم ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ

“Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu. Onlara hep güliydünüz.”¹³⁷

Bu ayette ifade edildiğine göre, inkârcılar alay da o kadar ileri gidiyorlardı ki “Ey Rabbimiz! Biz inandık, bizi ba ı la, bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısı”¹³⁸ diyenlerle dalga geçiyorlardı. Hatta bu meşguliyet onlara Allah’ı anmayı bile unutturuyordu.¹³⁹

أَتَّخَذْنَاَهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ

“(Cehennemlik de illerdi de) biz onları alaya mı almı olduk, yoksa (buradalar da) gözlerimizden mi kaçtılar?”¹⁴⁰

¹³³ Taberi, a.g.e., XII, 393.

¹³⁴ Enbiya, 21/41.

¹³⁵ Kurtubi, a.g.e., XIV, 207.

¹³⁶ Yıldırım, a.g.e., VIII, 3915.

¹³⁷ Mü’minun, 23/110.

¹³⁸ Mü’minun, 23/109.

¹³⁹ Taberi, XVII, 128.

¹⁴⁰ Sad, 38/63.

Bu ayet, bize ahiretten bir manzarayı gözlerimizin önüne sunmaktadır. Özellikle inkârda çok ileri gidenler fakir müminleri ve hatta müminlerin tamamını dünya da iken alay konusu ediniyorlar ve onları küçümsüyorlardı. Örneğin Ebu Cehil ve benzerleri ateşe girdikleri zaman gözleri Bilali Habeş’i, Suheyb’i, Ammar’ı arayacak fakat onları göremeyince kendi kendilerine söylenecekler: Acaba bunları biz boşuna mı alaya aldık yoksa gözlerimiz burada kör mü oldu onları göremiyoruz? diyecekler. Aslında tüm kâfirler dünyada iken küçümseyip alay ettikleri müminler hakkında böyle konuşacak. ¹⁴¹

وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ

“Bir mucize gördükleri zaman onu alaya alıyorlar.”¹⁴²

Bu ayette ise inkârcıların iflah olmaz tutumlarının, peygamberlerin mucizeleri karşısında da ortaya çıktığına müşahit olmaktayız. Onlar peygamberlerden olağanüstü bir şey gördükleri zaman bunu hemen mübalağa ederek alaya alırlardı. ¹⁴³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بِنَسِ الْأَسْمِ الْفُسُوقِ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir di erini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da di er kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla ça ırmayın. mandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, i te onlar zalimlerin ta kendileridir.”¹⁴⁴

Dahhak’a göre ayetin يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ kısmı, Peygamber (s.a.v.)’in, Ammar, Habbab, Bilal, Suheyb, Salim gibi fakir sahabilerinin perişan halleriyle alay eden Temim oğulları heyetinin iman edenleri hakkında inmiştir. ¹⁴⁵

Yine bu ayetle Allah Teala müminlere edebi öğretmektedir. Müminlere şöyle söylenmektedir: Ey Allah’a ve Rasulüne inananlar, sizden olan erkekler başka erkeklerle alay etmesin. Çünkü nice alaya alınan kimseler vardır ki bu kimseler alaya alanlardan Allah katında daha hayırlıdır. Ya da küçümsenen hor görülen kimseler Allah yanında küçümseyen ve hor görenlerden daha hayırlı ve sevgili olabilirler. Aynı şey kadınlar içinde geçerlidir. ¹⁴⁶ Ayette, alay etmek bütün iman sahiplerine yasaklandıktan

¹⁴¹ Sabuni, a.g.e., III, 64.

¹⁴² Saffat, 37/14.

¹⁴³ Meragi, a.g.e., XXIII, 46.

¹⁴⁴ Hucurat, 49/11.

¹⁴⁵ Dahhak, a.g.e., II, 777.

¹⁴⁶ Zuhayli, a.g.e., XXV-XXVI, 251.

sonra kadınlara özel bir hitaba yer verilmesi bu cinsin alay etmeye düşkünlüğüne bir delildir.¹⁴⁷

Yüce Allah bu ayette, mümin erkek ve kadınların birbirleriyle alay etmemelerini, zira alay ettikleri kimselerin, Allah indinde alay edenlerden daha iyi olabileceğini, hepsi bir can gibi olan Müslümanların, kaşla gözle birbirlerini kusurlu göstermemelerini, birbirlerine kötü lakap ve sıfatlar takmamalarını, inandıktan sonra fisk ismi takmanın, mümin bir insana fasık demenin kötü bir şey olduğunu, bu gibi şeylerden vazgeçmeyenlerin zalim (haksız) olduklarını ifade etmektedir.¹⁴⁸

İnsanları alay etmeye iten psikolojik faktörler içinde; büyülenme, kendini beğenme, karşısındakini küçük ve kusurlu görme gibi hal ve duygularda vardır. Sırf gülüp eğlenmek için bir kimseyle alay edilmiş olsa bile alay konusu olan şahsın buna layık görülmesi ve aşağılanması söz konusudur. Bir kimse toplum içinde yükselen değerlere göre -bu değerleri ölçü olarak alanlar bakımından - ikinci sınıf “değersiz ve önemsiz” görülebilir, ama evrensel değerler ve konumuzla ilgili olarak ta dini ve manevi değerler söz konusu olduğun da aynı şahıs önemli ve değerli olabilir. Hele Allah nezdinde kimin nasıl değerlendirildiğini yanılığsız bilmek mümkün değildir. İnsanları küçümseyenler, alay edenler, aşağılayıcı, küçümseyici lakaplar takanlar için bir de bu yönünü düşünmelidirler.¹⁴⁹

زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“nkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi. Onlar iman edenlerle alay etmektedirler. Allah’a kar ı gelmekten sakınanlar ise, kıyamet günü bunların üstündedir. Allah, diledi ine hesapsız rızık verir.”¹⁵⁰

Bu ayette inkârcılar, kendileri gibi olmayan ehli imanı alay konusu ediniyorlar. Kendileri mal, mülk ve dünya hayatında başa geçme sevdasında oldukları için ve müminlerin de böyle olmadıklarını görünce, inkârcılar müminlerle dalga geçiyorlar ve onları küçümsüyorlardı.¹⁵¹

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ

¹⁴⁷ Öztürk, Yaşar Nuri, **Kur’an’daki slam**, Yeni Boyut Yay., İst., 1993, s.640.

¹⁴⁸ Ateş, a.g.e., VIII, 523.

¹⁴⁹ Karaman Hayrettin; Çağrıcı Mustafa; Dönmez İ. Kâfi; Gümüş Sadrettin, **Kur’an Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir)**, DİBY, Ank., 2006, V, 94-95.(Bu esere bundan sonraki yapılacak atıflarda Komisyon adı kullanılacaktır.)

¹⁵⁰ Bakara, 2/212.

¹⁵¹ Taberi, a.g.e., III, 619.

“Hayır, sen (onların hâline) a tın, onlar ise alay ediyorlar.”¹⁵²

Bu ayette Hz. Peygamber (s.a.v.)’in inkârcıların haline şaşmasından, onların ise Allah Rasulu ile alay etmelerinden bahsedilmektedir. Burada peygamber efendimizdeki şaşırmanın, hayranlık ve hoşnutluk anlamına geldiği ve Kur’an’a ve Allah’ın kendisine vahyetmesine karşı Allah Rasulunun bu haleti ruhiye içerisine girdiği, bunu gören Mekke müşriklerinin de Peygamberimizi alaya aldığı gelen rivayetler arasındadır.¹⁵³

C. 1.b. “birine i gördürmek” anlamında kullanımı:

Bu anlamıyla Kur’an’da sadece bir yerde geçmektedir.

أَهُمْ يَفْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ
بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحِمْتَ رَبُّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

“Rabbinin rahmetini onlar mı bölü türüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz payla tırdık. Birbirlerine i gördürmeleri için, (çe itli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) eylerden daha hay ırlıdır.”¹⁵⁴

Bu ayette geçen سُخْرِيًّا kavramı “birine iş gördürmek, hizmetçi ve köle olarak kullanmak” anlamına gelmektedir.¹⁵⁵

C. 1.c. “emrine, hizmetine vermek, boyun e dirmek” anlamında kullanımı:

سَخَّر kavramı Kur’an’da yirmi iki yerde fiil ve dört yerde de masdar olarak bu anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁵⁶ Bu ayetlerden bazısını aşağıda sunuyoruz.

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى
يُدِيرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بَلَاءَ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

“Allah, gökleri gördü üniüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Ar ’a kurulan, güne i ve ayı buyru u altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her i i (hakkıyla) düzenler, yürütür, ayetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavu aca ınıza kesin olarak inanasınız.”¹⁵⁷

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ
فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ * وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

“Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten ya mur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gere ince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize

¹⁵² Saffat, 37/12.

¹⁵³ Suyuti, a.g.e., XII, 396.

¹⁵⁴ Zuhuf, 43/32.

¹⁵⁵ Taberi, a.g.e., XX, 585.

¹⁵⁶ Abdalbaki, a.g.e., s.595.

¹⁵⁷ Ra’d, 13/2.

veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, âdetleri üzere hareket eden güne i ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir."¹⁵⁸

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلًا مَلْبَسًا وَتَرَى الْفُلَّكَ مَوَازِرَ فِيهِ

*“O, taze et yemeniz ve takınaca ınız süs e yası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara gitti ini görürsün. (Bütün bunlar) O’nun lütfundan nasip aramanız ve ükretmeniz içindir.”*¹⁵⁹

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُلًّا فَاعَلَيْنَ

*“Biz hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmı tik. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermi tik. Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tespih etmeleri için da ları ve ku ları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik.”*¹⁶⁰

Tüm bu ayetlerde سَخَّرَ “emrine amade kılmak, hizmet ettirmek, boyun eğdirmek” anlamında kullanılmaktadır.¹⁶¹ Bu kavramın bu manada kullanıldığı daha birçok ayeti kerime vardır. Fakat direkt konumuzla bağlantılı olmadığı için hepsini burada vermeyeceğiz.¹⁶²

C. 2. Le-I-Be () Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Bu kavram Kur’an’da, sekiz yerde masdar, üç yerde ismi fail ve sekiz yerde de fiil olarak toplam on dokuz yerde geçmektedir.¹⁶³ Aşağıdaki anlamlarda kullanılmaktadır.

C. 2.a. “alaya almak, e lenmek, oyuncak edinmek” anlamında kullanımı:

Şu ayetleri örnek olarak verebiliriz:

مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُّحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَنُونَ

*“Rab’lerinden kendilerine yeni bir ö üt (bir uyarı) gelmez ki , onlar mutlaka onu alaya alırlar.”*¹⁶⁴

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِيًّا وَلَهُمْ أَعْرَبَتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَن تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلُّ عَدَلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

“Dinlerini oyun ve e lence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmı olanları bırak. Hiç kimsenin kazandı ı yüzünden mahrumiyete sürüklenmemesi için

¹⁵⁸ İbrahim, 14/32-33.

¹⁵⁹ Nahl, 16/12.

¹⁶⁰ Enbiya, 21/79.

¹⁶¹ Ragıb el-İsfehâni, a.g.e., 233; Ahmed Muhtar, a.g.e., 233.

¹⁶² Diğer ayetler şunlardır: 2/164, 7/54, 16/14, 16/79, 22/65, 29/61, 31/20, 31/29, 35/13, 39/5, 43/13, 45/12-13, 38/18-36, 22/36-37, 69/7.

¹⁶³ Abdülbaki, a.g.e., s.827, 829, 830, 1037.

¹⁶⁴ Enbiya, 21/2.

Kur'an ile ö ü t ver. Yoksa ona Allah'tan ba ka ne bir dost vardır, ne de bir efaatçi. (Kurtulu u için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul edilmez. te onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmi kimselerdir. Küfre saplanıp kalmalarından dolayı onlara çılgınca kaynamı bir içec ek ve elem dolu bir azap vardır.”¹⁶⁵

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَلِلدَّارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir e lencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a kar ı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?”¹⁶⁶

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

“Biz yeri, gö ü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”¹⁶⁷

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ

“Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, e lenmek için yaratmadık.”¹⁶⁸

قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنْ اللَّاعِبِينَ

“Bize gerçe i mi getirdin, yoksa sen bizimle e leniyor musun? dediler.”¹⁶⁹

Bu kavramın Kur'an'da bu anlamda kullanıldığı başka ayetlerde mevcuttur.¹⁷⁰

C. 2.b. “oyynamak, oyalanmak, gülüp oynamak, vakit geçirmek” anlamında kullanımı:

Şu ayetleri örnek olarak verebiliriz:

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın, üphesiz biz onu koruruz.”¹⁷¹

فَذَرُهُمْ يَخْضِبُونَ وَيَلْعَبُونَ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ

“Bırak onları, tehdit edildikleri güne kavu ana kadar, (batıl inançlarına) dalsınlar ve (dünya hayatlarında) oynayadursunlar.”¹⁷²

ذَرُّهُمْ يَخْضِبُونَ وَيَلْعَبُونَ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ

“Sen onları bırak, uyarıldıkları günlerine kavu uncaya kadar batıl inançlarına dalsınlar ve oynasınlar.”¹⁷³

¹⁶⁵ En'am, 6/70.

¹⁶⁶ En'am, 6/32.

¹⁶⁷ Enbiya, 21/16.

¹⁶⁸ Duhan, 44/38.

¹⁶⁹ Enbiya, 21/55.

¹⁷⁰ Mesela; 5/57-58, 7/51, 29/64, 47/36, 57/20, 44/9, 52/12.

¹⁷¹ Yusuf, 12/12.

¹⁷² Zuhruf, 43/83.

¹⁷³ Mearic, 70/42.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ لَّ مَن أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاء بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى
لِّلنَّاسِ فَتَجَعَلُونَهُ قُرْطُبًا يُثْبِتُونَهَا وَيُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ
يَلْعَبُونَ

“Allah’ın kadrini gere i gibi bilemediler. Çünkü “Allah, hiç kimseye hiçbir ey indirmed i” dediler. De ki: “Musa’nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getird i, parça parça kâ ıtlar hâline koyup ortaya çıkardı mız, pek ç o unu ise gizledi iniz; (kendisiyle) sizin de, babalarınızın da bilmedi i eylerin size ö retildi i Kitab’ı kim indirdi?” (Ey Muhammed!) “Allah” (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar.”¹⁷⁴

أَوْ آمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ

“Ya da o memleketlerin halkları ku luk vakti güliüp oynarken kendilerine azabımızın gelmesinden emin mi oldular?”¹⁷⁵

C. 3. Da-Hı-Ke () Kavramının Kullanıldı ı Anlamlar

Bu kavram Kur’an’da, yedi yerde fiil ve iki yerde de ismi fail olarak toplam dokuz yerde geçmektedir.¹⁷⁶ Aşağıdaki anlamlarda kullanılmaktadır.

C. 3.a. “alay ederek, küçümseyerek gülme” anlamında kullanımı:

Şu ayetler yukarıdaki anlamda kullanılmaktadır:

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوْتُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَحَّكُونَ

“Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu. Onlara hep güliüyordunuz.”¹⁷⁷

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بَأْيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ

“(Mûsâ) mucizelerimizi kendilerine getirinc e, bir de bakmı sın, o mucizelere güliüyorlar!”¹⁷⁸

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ

“ üphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere güliüyorlardı.”¹⁷⁹

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ

“ te bugün de mü’minler kâfirlere gülerler.”¹⁸⁰

¹⁷⁴ En’am, 6/91.

¹⁷⁵ A’raf, 7/98.

¹⁷⁶ Abdalbaki, a.g.e., s.362, 648, 1009.

¹⁷⁷ Mü’minun, 23/110.

¹⁷⁸ Zuhruf, 43/47.

¹⁷⁹ Mutaffîfin, 83/29.

¹⁸⁰ Mutaffîfin, 83/34.

C. 3.b. “nefsin sürurundan, a kınlık ve ya sevinçten dolayı gülmek” anlamında kullanımı:

Şu ayetler yukarıdaki manada kullanılmaktadır:

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءَ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Artık kazandıklarının kar ılı ı olarak, az gülsünler, çok a lasınlar. ”¹⁸¹

وَأَمْرًا لَهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاَهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ

“ brahim’in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da shak’ı müjdeledik; shak’ın arkasından da Yakûb’u. ”¹⁸²

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

“Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile gülerek dedi ki: “Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdi in nimetlere ükretmeye ve razı olaca in salih ameller i lemeye sevk et ve beni rahmetinle salih kullarının arasına kat!”¹⁸³

وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ

“Gülüyorsunuz da a lamıyorsunuz?”

ضَاحِكًا مُّسْتَبْشِرًا

“Gülerler, sevinirler. ”¹⁸⁴

C. 4. Le-Me-Ze () Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Kur’an’da bu kavram dört yerde geçmektedir.¹⁸⁵ Hepsinde de “dil uzatma, karalama, çeki tirme” anlamında kullanılmaktadır. Bu ayetleri şöyle sıralayabiliriz:

وَمِنْهُمْ مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْتَخْطُونَ

“ çlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, ho nut olurlar; e er kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar. ”¹⁸⁶

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Sadakalar hususunda gönüllü ba ı ta bulunan mü’minlerle, güçlerinin yetti inden ba kasını bulamayanları çeki tirip onlarla alay edenler var ya; i te Allah asıl onları maskaraya çevirmi tir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. ”¹⁸⁷

¹⁸¹ Tevbe, 9/82.

¹⁸² Hud, 11/71.

¹⁸³ Neml, 27/19.

¹⁸⁴ Abese, 80/39.

¹⁸⁵ Abdalbaki, a.g.e., s.386, 833, 1037.

¹⁸⁶ Tevbe, 9/58.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بِنَسِ الْأَسْمَاءِ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir di erini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da di er kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla ça ırmayın. mandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, i te onlar zalimlerin ta kendileridir.”¹⁸⁸

وَيْلٌ لَّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

“nsanları arkadan çeki tiren, ka göz i aretiyle alay eden her ki inin vay hâline!”¹⁸⁹

C. 5. He-Me-Ze (همز) Kavramının Kullanıldığı ı Anlamlar

Bu kavrama da tüm Kur’an boyunca sadece üç yerde rastlamaktayız.¹⁹⁰ Üçü de ayrı anlamlarda kullanılmıştır. Aşağıda bunları veriyoruz.

C. 5.a. “kusur arayan, ayıplayan” anlamı nda kullanımı:

هَمَّازٌ مَّثَاءٌ بِنَمِيمٍ

“Daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz ta ıyan”¹⁹¹

C. 5.b. “ka -göz hareketleriyle alay eden” anlamında kullanımı:

وَيْلٌ لَّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

“nsanları arkadan çeki tiren, ka göz i aretiyle alay eden her ki inin vay hâline!”¹⁹²

“Arkadan çekiştiren” diye çevirdiğimiz hümeze kelimesi ise “birini arkasından çekiştirmek, kaş göz, el kol işaretleriyle, onunla alay etmek, aşağılamak” manalarına gelen “hemz” kökünden türemiş bir sıfat olup “insanları arkadan çekiştirmeyi, şeref ve haysiyetlerini yaralamayı alışkanlık haline getiren, bundan zevk alan kimse demektir. “Ayıp, kusur arayan” diye tercüme ettiğimiz “lümeze” kelimesi de benzer davranışları arkadan değil, kişinin yüzüne karşı gösteren kimseyi ifade eder. Bu ayetlerin mal ve servetinin çokluğuyla gururlanıp insanlarla alay ederek onların şahsiyetlerini zedeleyen Ahnes b. Şureyk isimli putperest Arap hakkında indiği rivayet edilmiştir. Ancak surenin iniş sebebinin özel olması hükmünün genel olmasına engel d eğildir. İslam Dini insan

¹⁸⁷ Tevbe, 9/79

¹⁸⁸ Hucurat, 49/11.

¹⁸⁹ Hümeze, 104/1.

¹⁹⁰ Abdalbaki, a.g.e., s.945.

¹⁹¹ Kalem, 68/11.

¹⁹² Hümeze, 104/1.

şahsiyetinin ve onurunun korunmasına son derece önem verdiği için Kur'an bu tür davranışları kınamakta ve böyle davranışlar sergileyenlerin ahirette ateşle cezalandırılacaklarını haber vermektedir.¹⁹³

C. 5.c. “vesvese vermek, kalbe kötülük getirmek” anlamında kullanımı:

وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ

“De ki: “Ey Rabbim! eytanların vesveselerinden sana sığınırım.”¹⁹⁴

C. 6. A-Be-Se () Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Kur'an'da bu kavrama biri fiil biri de maddesdar olmak üzere sadece iki yerde rastlamaktayız.¹⁹⁵ Bu iki yerde de kavram “*bo bir amaç ve e lence*” anlamında kullanılmıştır.

اَفَحَسِبْتُمْ اَنْمَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنْتُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

“Sizi bo una/amaçsız olarak, yarattı umuz ve bize tekrar döndürülmeyece inizi mi sandınız?”¹⁹⁶

اَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ

“Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp bo eylerle e leniyor musunuz?”¹⁹⁷

C. 7. He-Ze-Le (هزل) Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Kur'an'da bu kavram sadece bir yerde geçer.¹⁹⁸ “*aka, e lence*” anlamında kullanılır. Ayet şöyledir:

وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ

“O (Kur'an)bir aka/e lence de ildir.”¹⁹⁹

C. 8. Ga-Me-Ze () Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

Kur'an'da bu kavram sadece bir yerde ve تفاعل vezninde fiil olarak geçer.²⁰⁰ Anlamı da “*ka -göz oynatarak alay etmek*” tir.

وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ

“Mü'minler yanlarından geçti inde, birbirlerine *ka göz* ederek onlarla alay ediyorlardı.”²⁰¹

¹⁹³ Komisyon, a.g.e., V, 686.

¹⁹⁴ Mü'minun, 23/97.

¹⁹⁵ Abdalbaki, a.g.e., s.364, 669.

¹⁹⁶ Mü'minun, 23/115.

¹⁹⁷ Şuara, 26/128.

¹⁹⁸ Abdalbaki, a.g.e., s.945.

¹⁹⁹ Tarık, 86/14.

²⁰⁰ Abdalbaki, a.g.e., s.969.

²⁰¹ Mutaffifin, 83/30.

D- HADİSLERDE İSTİHZA KAVRAMI

Allah Rasulu (s.a.v.)'in ifadelerine baktığımız zaman “istihza” kavramının direkt olarak kullanıldığı yerlerin pek nadir olduğunu görürüz.²⁰² Genellikle hadislerde “istihza”nın anlamdaşı olan سخر kavramı geçer. Biz burada hadislerde az da olsa kullanılan “istihza” kavramının hangi olay ve durumlarda lafızlara yansıdığını incelemeye çalışacağız.

Hadis kitaplarında istihza kavramına dört yerde rastlamaktayız. Bunlardan birincisi aşağıdaki hadistir. Bu hadiste istihzanın, *“inanılması güç bir olay karısında, konu an tarafın söyledi i sözün, ciddi olmadı ina dair muhatapta olu an a kılık emaresi”* amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Abdullah b. Ömer (r.a.), Rasulullah (s.a.v.)'i şöyle buyururken işittim demiştir: “Sizden öncekilerden üç kişilik bir topluluk yola çıkmıştı. Nihayet, gecelemek için bir mağaraya sığınıp içerisine girdiler. Arkasından dağdan bir kaya yuvarlanarak mağarayı üzerlerine kapattı. Bunun üzerine: ‘Şu biline ki sizi bu kayadan amellerinizin salih olanıyla Allah’a dua etmenizden başka bir şey kurtaramaz.’ dediler. Onlardan birisi: ‘Ey Allahım, benim yaşları ilerlemiş iki ihtiyar, anne ve babam vardı ve kendilerinden önce akşam içecekleri sütü ne aileme ne de hizmetçilerime içirirdim. Bir gün bir şey aramak için gitmem beni onlardan uzaklaştırdı, bu yüzden onlar uyuyunca dönüp gelebi ldim, hemen onların akşam sütünü sağıp geldim ama anne ve babamı uyuyor buldum. Bu arada kendilerinden önce de aileme veya hizmetçilerime akşam sütü içirmeyi istemedim. Bu yüzden iki elimde süt kabı şafak sökene değin onların uyanmasını bekleyerek durdum. Allah’ım, eğer bunu Senin rızanı elde etmek için yapmış isem şu kaya yüzünden içinde bulunduğumuz sıkıntıyı gider.’ dedi. Bunun üzerine kaya dışarıya çıkmaya müsait olmayacak kadar biraz açıldı. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle devam etti: bir diğeri de: ‘Ey Allah’ım, benim amcakızı vardı ve onu çok seviyordum, bu yüzden kendisini bana teslim etmesini istedim, fakat kabul etmedi. Sonunda kıtlık yılları geldi, bu yüzden bana geldi, ben de ona benimle kendisi arasındaki engeli kaldırması şartıyla yüz yirmi dinar verdim. O da söylenileni yaptı. Nihayet onu elde ettiğimde (nikâhı kastederek) bana: ‘Hukuku dışında (Allah’ın koyduğu bekârlık) mührünü silmeni sana helal etmem.’ dedi, bu yüzden ona sahip olmam nedeniyle işleyeceğim günahı çekindim ve çok arzu ettiğim kadını bırakıp ayrıldım, verdiğim altınları da kendisine

²⁰² Wensick, A. J., **Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane**, Çağrı Yay., İst., 1986, s. 309.

Allah'ın Elçisi'nin eli, Ebu Mahzure'nin göbeğine gelince: ‘ Allah sende bulunan ve sana gelecek olan her şeyi mübarek, bereketli eylesin!’ dedi. Dedim ki: ‘Ya Rasu lallah, benim Mekke’de müezzin olmamı emret.’ ‘Sana bunu emrettim,’dedi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.)'ne karşı duyduğum nefret tamamen gitti, onun yerini Allah'ın elçisine karşı sevgi aldı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.)'nin amili olarak Attab b. Useyd'e geldim. All ah'ın Elçisinin emri üzerine onunla beraber, namaz için ezan okudum.”²⁰⁴

İstihza kavramının hadislerdeki üçüncü kullanımı da “*ciddiyetsizce, alay ederek soru sorma*” konusundadır. Aşağıdaki hadiste bunu görmekteyiz:

İbni Abbas (r.a.)'dan şöyle bir rivayet var dır: “Bir takım kimseler *dalga geçerek* (استهزاء) Rasulullah (s.a.v.)' e basit şeyler soruyor, birisi de: ‘Babam kimdir?’ diyor, adamın devesi kayboluyor: ‘Devem nerededir?’ diyordu. Bunun üzerine Allah (c.c.) onlar hakkında: ‘*Ey man edenler, açıklandı ında ho unuza gitmeyecek olan eyleri sormayınız....*’ (Maide, 5/101.) ayetini sonuna kadar indirdi.”²⁰⁵

İstihza kavramının hadislerdeki dördüncü kullanımı da müşriklerin “*Hz. Peygamber (a.s.) ile ve onun müminlere ö retti i edep kuralları ile alay etmeleri*” hususundadır. Aşağıda bu hadisi sunuyoruz:

“Selman (r.a.)'a bazı müşrikler gelip *alay ederek* (وهم يستهزءون به): ‘Görüyoruz ki arkadaşınız (Hz. Muhammed) size, abdest bozmaya varıncaya kadar, her şeyi öğretiyor.’ Bunun üzerine Selman (r.a.): ‘Evet O, bize, abdest bozarken kibleye dönmememizi, sağ elle istinca yapmamamızı, istinca yaparken de üzerinde dışkı olmayan üç tane taş kullanmamızı ve kemikle istinca etmememizi emretti.’ dedi.”²⁰⁶

E- DE ERLEND RME

İstihza kavramı ve türevleri Kur'an-ı Kerim'de toplam otuz dört defa kullanılmaktadır. İstihzanın kökü “ هزء ” nin masdarı olan “ هزوا on bir defa, bizzat İstihza (استهزاء) kelimesi yirmi üç kez karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramın tüm bu kullanımlarında sadece “alay etme, dalga geçme” anlamı ön plana çıkar. F arklı bir anlamda kullanıldığı yer yoktur. Adeta bu kavram bu anlamda kristalize olmuştur.

Ancak Kur'an'da bu kavramın kullanıldığı ayetler, belli kategorilerde ele alınmayı gerektirmiştir. Bu ayetlerin tamamında istihza, aynı anlamda kullanılmasına karşın, farklı durum ve konumları içerisinde barındırmaktadır. Nitekim biz bu

²⁰⁴ Nesâi, Ezan, 5/6; İbni Mâce, Ezan, 2; Müslim, Salât, 6.

²⁰⁵ Buhari, Tefsir, 5.

²⁰⁶ İbni Mâce, Taharet, 16.

konumları istihzanın türevlerini de göz önüne alarak bir takım başlıklar altında toparlamaya çalıştık.

“ هزوا ” kelimesini içerisinde barındıran ayetlerde, genel itibariyle inkârcıların, özellikle de Allah Rasulu (s.a.v.)’in çağdaşı olan Mekke müşriklerinin ve yine Medine’de ortaya çıkan Münafıkların alaycılık hususunda baş aktör konumunda oldukları göze çarpmaktadır. Yine bu ayetlerde, onların bu çirkin tutumları çarpıcı ifadelerle Allah Rasulu (s.a.v.)’e bildirilmektedir. Nitekim bu çirkin davranış modelinin tüm inkârcı ve münafık karakterli insanlar tarafından geçmişte de acımasızca diğer peygamberlere uygulandığı hususu adeta altı çizili bir şekilde bu ayetlerde ifadesini bulmaktadır. Aslında bunların bildirilmesi aynı zamanda Allah Rasulu (s.a.v.)’e bir teselli mahiyetini taşımaktadır. Çünkü Allah Rasulu (s.a.v.) inkârcı ve münafıkların bu davranışları karşısında endişeleniyor ve üzüntüye kapılıyordu. Bir yandan da onların İslam’a inanmayıp böyle davranışlar sergileyerek küfürde ısrar etmelerine acıyor ve onların imanı içlerine sindirmelerini çokça arzuluyordu. Allah Rasulu (s.a.v.)’in bu hissiyat içerisinde bulunduğu anlarda, Allah (c.c.), Peygamberinin imdadına yetişiyor ve onu teselli sadedinde bu ayetleri inzal ediyordu. Bu ayetlerde adeta şu söylenmek isteniyordu: “Ey Peygamber ve ona tabi olanlar, kesinlikle inkârcıların bu davranışları yüzünden üzülmeysin, gevşemeyin. Çünkü diğer tüm peygamberlerde bu tavırlarla karşılaştılar. Ancak onlar bundan yılmadılar ve sonunda kazanan taraf onlar oldu. Alay edenler alay etmelerinin karşılığını acı bir şekilde ödediler. Dolayısıyla siz de sabırlı olun, direnin, yılgınlık göstermeyin. Çünkü Allah’ın yasaları (sünneti) değişmez. İman edenler ve sabredenler her zaman galip gelmiştir, siz de yakında onlara karşı üstünlük elde edeceksiniz ve onlar hak ettikleri karşılığı bulacaklar.”

Bu ayetlerde inkârcı ve münafık tiplerin alay mevzusu edindikleri hususları önce kişiler ve konular olmak üzere ikiye ayırdık. Daha sonra da bunları kendi aralarında alt başlıklar halinde sunduk. İçinde “ هزوا ” kelimesinin geçtiği ayetlerde alaya alınan kişiler: Önceki Peygamberler ve Hz. Peygamberdir. Alaya alınan konular ise, Allah’ın ayetleri, Allah yolu, dinin kendisi ve namaz/ezandır. İnkârcı ve münafıklar tüm bu hususlarda ciddiyetsiz tavırlar içerisine girip, alaycılık gibi en habis yollardan birini seçmişlerdir. Bu ayetlerden anladığımız diğer bir husus ta alaycılığın, özellikle de dini alanda yapılan ciddiyetsiz tavırların, cehaletin kılık değiştirmiş bir şekli olmasıdır. Nitekim Kur’an bunu Hz. Musa (a.s.)’in ağzından bizlere bildirmiştir.

İçerisinde bizzat “istihza” kavramı geçen ayetlerde de aynı kategorileştirmeye gittiğimizde karşımıza, şu kişi ve konuların inkârcı ve münafıklar tarafından alaya alınması hususu ortaya çıktı: Mü’minler, Hz. Peygamber, Diğer Peygamberler ve Allah. Özellikle burada, Allah’ın alaya alınması hususu, inkârda direnen müşrik ve münafıkların artık ne kadar iflah olmaz bir tutum un içerisinde bocalayıp durduklarının capcanlı bir şahidi olması bakımından dikkate değerdir. Yine inkârcı ve münafıkların, müminleri alaya almasından bahseden ayetlerde, Allah’ın bizzat kendisinin inkârcı ve münafıkları alaya alacağını ifade etmesi; O’nun müminleri koruyup gözettiğinin ve onlara yapılanlara karşı kayıtsız kalmadığının önemli bir göstergesidir. İçerisinde “istihza” kavramının geçtiği ayetlerde inkârcı ve münafıklar tarafından alaya alınan konular ise, Allah’ın ayetleri/Kur’an ve Peygamberle rin yaptığı uyarılar/azap olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu ayetler, alaycılığa devam eden ve bunu karakter haline getirenlerin kötü akıbetini de gözler önüne sermiştir. Onlar bu dünyada da ahirette de huzur ve rahat yüzü görmeyeceklerdir.

Çalışmamızın devamında “istihza” ile yakın anlamda kullanılan kavramları ele aldık. Bunlar da sekiz kavram olarak karşımıza çıktı. سخر- لعب - ضحك - عبث - همز - لمز şeklinde bunları tasnif ettik ve Kur’an’da kullanılan tüm farklı anlamlarını da verdik. Özellikle bu kavramların ifade ettiği “küçümseme, alaya alma, dalga geçmek için gülme vb.” fiillerin inkârcı ve münafık karakterli insanlar tarafından sergilendiğini gördük. Bunların bir kısmı müminlerden sadır olan fiiller hakkında da kullanılmıştır. Örneğin سخر kavramı Hucurat Suresi 11. ayette müminler hakkında kullanılmıştır. Dolayısıyla da müminlere böyle bir davranışa yaklaşmamaları hususunu hatırlatmıştır.

Son başlık altında da hadislerde “istihza” kavramının kullanımını araştırdık. Ancak Kur’an’da kullanıldığı sıklıkta hadisler de bu kavramın kullanılmadığını gördük. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dört yerde bu kavram kullanılmıştır. Bunlar da; “ezanla alay etmek, Hz. Peygamberin öğrettiği adap kurallarını küçümseyip alay etmek, Hz. Peygamberle alay edercesine olmadık şeyler sormak ve kişinin inanılması güç bir olay karşısında, muhatabının söylediği sözü kendisiyle alay gibi algılaması” olarak karşımıza çıktı. Hadisler de daha çok istihza kavramının anlamdaşı olan سخر kullanılmıştır.

Bundan sonraki bölümde, istihza kavramının farklı İslami disiplinlerdeki kullanımını ele alacağız. Çünkü vahiy sonrası gelen kuşakların bu kavramla ilgili nasıl bir anlama faaliyetine giriştiklerini bilmek önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN SONRASI ST HZA KAVRAMI

Bu kavramın, Kur'an'ın nüzul süreci tamamlanıp, Hz. Peygamberin de ahirete irtihalinden sonra, üzerinde düşünülerek birtakım hükümlere konu olduğunu görmekteyiz. Kişiler arası ilişkileri düzenleyen ahlak kuralları içerisinde bu kavrama değinilmiştir. Aynı şekilde bunun hukuki yönü de ele alınmış ve kişi ile iman arasında bazen bir engel olduğu saptanmıştır. Bu bölümde istihza kavramının ahlaki boyutunu ve fikhî yönünü ele alacağız. Böylelikle bu kavramın geçirmiş olduğu tarihi süreci bitireceğiz ve semantik analizi tamamlamış olacağız.

A. ST HZA KAVRAMININ SLAM AHLAKINDAKİ BOYUTU

İslam dini aşiret ruhunun, rekabet ve küçümseme duygusuyla geçici hazlara düşkünlüğün doğurduğu kaba ve hoyrat geleneklerin karşısına insanın nefsini dizginlemesi, tabiatını öfke ve şiddetten koruması anlamına gelen hilm ve şefkati koydu. Bu suretle insana, o güne kadar kendi dışındaki varlıklara çevirdiği mücadele enerjisini kendi nefsinin kötü temayüllerine karşı yöneltmesini öğretti. Arap kabilelerinin hayat tarzları, örfleri ve uy gulamaları üzerine bir toplum yapısı kurmak mümkün değildi. Onların koyu ve anlamsız putperestlikleri, yüksek bir ahlakın kurulmasına başlı başına bir engel teşkil ediyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber, bir olan Allah' a itaat temeline dayalı bir ahlaki ve di ni birlik sağlama görevini üstlenmiş böylece kabile ve soy sop (hasep nesep) anlayışı yerine Allah'a saygı (takva), ferdi ve sosyal planda yücelmenin ve değer ve kazanmanın ölçüsü haline gelmiş; bu ölçüye uygun olarak İslam'ın öğretileri, Allah'ın bütün ya ratıklarına karşı merhametli olmayı, beşeri ilişkilerde dürüstlük ve güvenilirliği, karşılıksız sevgi ve fedakârlığı, samimiyet ve iyi niyeti, kötü eğilimlerin bastırılmasını ve daha birçok faziletleri ihtiva etmiş bulunmaktadır.¹ Buradan şunu da anlıyoruz ki din ne sadece teori, ne sadece duygu, ne de sadece sosyal dayanışma ve kaynaşma meselesidir. Onda teori kadar ve hatta teoriden de çok pratik önemlidir.²

¹ Çağrıncı, Mustafa, "Ahlak mad.", "slam Ansiklopedisi", TDVY, İst., 1989, II, 1.

² Aydın, Mehmet S., **Âlemden Allah'a**, Ufuk Kitapları, İst., 2001, s. 32,

Yine bu anlamda Kur'an, kişiyi her türlü inanç, düşünce ve amelinden sorumlu tutan bir kitaptır. Kişi hem kendine hem içinde yaşadığı topluma ve diğer insanlara karşı, hem de Tanrı'ya karşı sorumludur. İşte bu sorumluluk bilinci içinde insan hem kendisini hem de çevresini mutlu edecek davranışlar yapmalıdır. Bu davranışların özü Kur'an'ın getirdiği ahlaki ilkelerde yatmaktadır. İslam bir ahlak dinidir ve bütün hükümlerinde ahlaki bir yön vardır.³ Kur'an başından sonuna kadar, insanın yaratıcı faaliyeti için gerekli olan bütün ahlaki gerilimleri vurgulamak isteyen bir belge olarak ortaya çıkmaktadır. Yine Kur'an'ın bütününde, insanın eylemlerinde hür ve eylemlerini gerçekleştirebilecek bir kudrete sahip olduğuna, dolayısıyla onun iyi ya da kötü eylemlerinden sorumlu olduğu bilincini taşıması gerektiğine vurgu yapılır.⁴ Nitekim temelde Kur'an'ın ilgili merkezi insan ve insanın ıslahıdır. Bunun için gerekli olan, insanların, kendilerinde bizzat Allah'ın yarattığı bazı gerilimler çerçevesinde faaliyet göstermeleridir.⁵

İşte adına ahlak dediğimiz olgu tam da bu sırada devreye girmektedir. İslam'ın ve Kur'an'ın ahlak üzerinde vurgu yapması da ona olan ihtiyacın kuvvetinden dolayıdır.⁶ İnsan için ezeli bir mücadele meydanı açan ve insan hayatını bitmeyen ahlaki bir cihada çeviren, bu derinlere kök salmış ahlaki gerçekliktir. Eğer insan gereken gayreti gösterirse, Allah bu mücadelede onunla beraberdir. İnsan, kelimenin tam anlamıyla işte bu mücadele ile yükümlü kılınmıştır. Çünkü o, Allah'ın halifesi sıfatıyla gereğini yerine getirebilmek için hür iradeyle donatılmış olarak bütün yaratılmışlar içerisinde benzersiz bir yer işgal etmektedir. İşte insana yüklenen bu görevi –yani yeryüzünde ahlaka dayalı bir sosyal düzen kurma görevi - Kur'an "emanet" olarak tasvir etmiştir (33/72).⁷ Bu emaneti yerine getirmesi için de insan serbest bırakılmıştır. Bu ayetin sonunda geçen "pek zalim, pek cahil" vasıflarının insana isnad edilmesi de bu serbestliği kötüye kullanmaması için bir uyardan ibaret olmaktadır.⁸

Aslında İslam dini, insanlığı kötülüklerden, çirkin huy ve davranışlardan kurtarmak, dünya ve ahirette saadete kavuş turmak için gelmiştir. Bundan dolayı İslam, fertleri felaketten felakete sürükleyen, aileleri yıkan, toplumları harap eden kötü huy ve

³ Yakıt, İsmail, **slam'ı Anlamak**, Ötüken Neşr., İst., 2005, s.81.

⁴ Özdemir, Metin, **slam Dü üncesinde Kötülük Problemi**, Furkan Kitaplığı, İst., 2001, s.302.

⁵ Fazlur Rahman, **slam**, (çev. Mehmed Dağ – Mehmet Aydın), Ankara Okulu Yay., Ank., 2000, s.83.

⁶ Çubukçu, İ. Agah, **slam'da Ahlak ve Manevi Vazifeler**, DİBY, Ank., 1980, s.26.

⁷ Fazlur Rahman, **Ana Konularıyla Kur'an**, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay, Ank., 2003, s.51.

⁸ Ayasbeyoğlu, Nevzat, **slamiyetin E itimimize Getirdi i De erler ve Kur'an'ı Kerim'in E itim le ilgili Ayetlerinin Tahlili**, MEB Yay., İst., 1991, s.21.

davranışları haram saymış ve insanlara, bu tür manevi hastalıklardan kurtulma yollarını göstermiştir. İslam dini, prensip olarak insanın manevi gelişmesini engelleyen, toplum düzenine ve barışına zarar veren her türlü kötülüğü yasaklamıştır. İnsanı yüceltecek, insanlar arasında sevgi, hoşgörü ve barışı pekiştirecek, toplumun selametini sağlayacak her türlü iyilik ve güzelliği ise teşvik etmiştir.⁹

İşte toplumları ve kişileri manen yıkıp aradaki sevgi ve saygıyı öldüren kötü ahlak örneklerinden biri de istihzadır.¹⁰ İstihza ahlak kitaplarında genel manası ile işlenmiştir. Yani “*alay etme/alaya alma*” anlamını içinde barındıran tüm kavramlar birlikte değerlendirilmiştir. Yine bu kavramın şahsi ahlakla ilgili olduğu kadar sosyal ahlak kurallarıyla da kopmaz bir bağı vardır.¹¹

Sözle veya yazıyla bir insanla *alay etmek, e lenmek*, onun kıymet ve meziyetini düşürecek harekette bulunmak *istihzadır*. Daha doğrusu bildirmeyerek ona sövüp saymaktır. *stihza* ahlak bakımından pek kötü bir harekettir. Çünkü *istihza ve alay etmek*, çok acı veren bir yara gibidir. İnsanlar *alay edilmekten* başka her şeyi kolay unuturlar. Bunun içindir ki, İslam din i, bu gibi manevi hayata zarar verecek kötü hareket ve davranışları şiddetle yasaklıyor.¹²

Hiçbir insan aşağılanmaktan, küçük görülmekten ve basitleştirilmiş olmaktan hoşlanmaz. O iltifattan, değer verilmiş olmaktan ve yüceltmekten zevk alır. Çünkü insan yaratılışı itibarıyla en şerefli ve en ulvi bir varlıktır. Tabiatı kendine ruh verilen âlem ile mütenasiptir. Diğer taraftan, Yüce Yaratıcı onu âlemde, en şerefli ve en üstün varlık kılmıştır. Öylesine üstündür ki varlıklar sıralamasında meleklerden bile önce gelerek ilk sırayı işgal eder. Bir başka husus da, insanın yüce gayeler için var edilmiş ve sonsuzluğa namzed bir varlık olarak yaratılmış olmasıdır. Bu üç temel ve sıralanabilecek diğer sebeplerle insanlarla *alay etmek* yakışıksız bir davranıştır. İnsanla *alay etmek* onu ve en şerefli varlık olarak var eden Yüce Yaratıcı’ya karşı da saygısızlık olup O’nun değerlendirmesini hafife almaktır. Esasen başkasını *alaya almak* gibi bir eylem insanın kendisine yakışmaz. Önce başkalarını küçültmek gibi bir davranış tan

⁹ Soysaldı, H. Mehmet, **Kalbin Manevi Hastalıkları**, Bizim Büro Basımevi, Ank., 2006, s.11.

¹⁰ Türkçülü, Mustafa, “**Rasulullah (s.a.v.)’ın Toplumsal Güven Duygusunu Te’sis Çalı maları**”, (“Hz. Muhammed ve Toplumsal Güven” içinde), TDV. Elazığ Şubesi Yay., Ank., 2002, s.107.

¹¹ Draz, M. A., **Kur’an Ahlakı**, (çev. Emrullah Yüksel – Ünver Günay), İz Yay., İst., 1993, s.396.

¹² Akseki, Ahmet Hamdi, **Ahlak İmi ve slam Ahlakı**, (sad. Ali Arslan Aydın), Nur Yay., Ank., 1991, s.248.

ötürü, fert “kötü insan” nitelendirmesiyle damgalanır. Sonra da *alay edenler* sevilmezler.¹³

Yine insanları aşağılamak demek olan *alay*, kötü bir davranıştır. İnsanı manen üzer. Cemiyette insanların arasını bozar. Kin ve nefret gibi duyguların doğmasına sebep olur. İslam Dini, hem ferdi açıdan, hem de içtimai açıdan zararlı olan bu olayı yasaklamıştır.¹⁴ Bir de *istihza* da, *alay edilen* kimseyi hafife alma, hakir görme, kusur ve noksanlarını ima ve işaret yoluyla teşhir etme, insanların yanında onu küçük düşürme durumu vardır. Muaz b. Cebel'den rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.v.): “Kim din kardeşini tevbe ettiği bir günahından dolayı ayıplar (*alaya alırsa*) aynı günah başına gelmeden ölmez.” buyurmuştur.¹⁵ Buradan şunu da anlıyoruz ki iyi olmak ve iyilik yapmak şüphesiz, insanın diğer insanlara karşı vazifesidir. Fakat bundan önce, bizzat kendi ruhi varlığına ve insani şahsiyetine karşı bir borcudur. Bu sebeple İslam Dini -ister Allah’a karşı, ister insanlara ve diğer varlıklara karşı işlenmiş olsun - aslında bütün suçların bizzat onu işleyenin zararına olduğunu kabul eder.¹⁶

Tüm bunlar yanında, bir kimse konuşurken yaptığı ufak cümle hatalarından dolayı azap verici şekilde gülmek yahut o insanın hareketleriyle alay etmek, yazdığı yaptığı işe gülmek yahut şekline, suretince yaratılışına, uzunluğuna kalınlığına, bazı eksikliklerine gülmek gibi durumlar *istihza* anlamını içinde barındırdığından İslam Dininde hoş ve ahlaki bir durum olarak karşılanmaz.¹⁷

Bu başlığı, İmam Gazali'nin *istihza* ile ilgili talebelerine verdiği şu öğüdü ile bitirelim: “İnsanlarla alay etmekten sakın. Bu haller ciddi veya şaka mahiyetinde de olsa yapma; dilini sakla. Böyle şeyleri yapmak yüz suyunu döker. Heybeti düşürür. Vahşet halini celbeder ve kalplere eziyet verir. Feci işlerin başlangıcı bunları yapmaktır. Öfkeyi doğurur, dostluğu keser, kalplere kin tohumu eker. Hiç kimseyi alaya alıp maskaralık yapma, *istihza* etme. Bir kimse seninle alay etmeye kalkarsa, cevap verme, yüzünü al git. Böyle yaparsan; daha ileri gidemezler. Boş ve batıl işleri görüp, hoşça geçip gidenlerden ol.”¹⁸

¹³ Altıntaş, Hayrani, **slam Ahlakı**, Akçağ Yay., Ank., 1999, s.234-235.

¹⁴ Atay, Hüseyin, **Kur'an'a göre slam'ın Temel Kuralları**, MEB Yay., İst., 1991, s.33; Altıntaş, a.g.e., s.290-291.

¹⁵ Dikmen, Mehmet, **nsanca Ya ama Yolu slam Ahlakı**, Cihan Yay., İst., 1985, s.168.

¹⁶ Çağrı, Mustafa, **Anahatlarıyla slam Ahlakı**, Ensar Neşr., 2. Baskı, İst., 1991, s.211.

¹⁷ Gazali, Muhammed Ebu Hamid, **slam Ahlakı**, (çev. Akif Nuri), İst., trs., s.136.

¹⁸ Gazali, Muhammed Ebu Hamid, **Bidâyetü'l-Hidâye**, (çev. Abdülkadir Akççek), Bahar Yay., İst., 1964, s.74.

B. SLAM HUKUKUNDA ST HZANIN DE ERLEND R L

Bu kavram, fıkıhçılarımız tarafından da ele alınmış ve incelenmiştir. Aslında bu kavramın hem ahlaki boyutu hem de fiki boyutu birbiriyle iç içe girmiş durumdur. Yani ahlakilik olmadan hukukilik olmamaktadır. Özellikle İslam Hukuku açısından durum böyledir. Çünkü İslam Hukuku (fıkıh) dünya ve ahiret içindir, insanlık için umumdur ve kıyamet gününe kadar bakidir. Akide, ibadet, ahlak ve muamelatla ilgili bütün hükümleri -vicdan uyanıklığı, görev şuuru ve gizlide açıkta Allah'ın kontrolünü hissetme, haklara saygı göstermek suretiyle - rıza ve itminanı, iman saadet ve istikrarı temin, şahıs ve toplum hayatını tanzim ve nihayet bütün dünyanın mutluluğunu gerçekleştirmek gayesi ile iç içedir, birbiriyle bağlantılıdır.¹⁹

Fıkıh âlimleri nassları değerlendirip bir meselede sağlıklı bir sonuca ulaşmak için çaba ve gayret göstermişlerdir. Bu çalışmalarının neticesinde çeşitli hukuki yasalar ortaya koymuşlardır. İslam Hukuku, ilahi bir hukuk sistemi olmasına rağmen, içerisinde âlimlerin icihad edebilecekleri bir zemin her zaman mevcuttur.

Zaten Kur'an'ı Kerim'deki hukuki kanunların temeline bakılınca, sarahatla görülür ki, insan fikretine ve teşrii faaliyete meydan ve rmemek şöyle dursun, bilakis bu kanunların muazzam şumul ve vüsati, insan tefekkürünü uyandırıcı mahiyette bir âmil teşkil eder. Görüşlerini başlıca bu temelden alan eski fukahamız müteaddit kanun nizamları meydana getirdiler.²⁰

Böyle bir hukuk sisteminde, kötü ahlak örneği olan bazı fiillerin hukuki bir takım sonuçlar doğurması gayet doğaldır. Tezimizin konusu olan istihza da tam da bu konumda değerlendirilmiştir. Özellikle dini kavram ve hükümlerle alay etmenin kişinin imanına zarar vereceği hususu vurgulanmıştır.

İnsanın, iyiliği ortaya koyması ancak muradının şer olması istihzadır ve bu durum hakkı inkar ve halka zulüm anlamına taşıyorsa, haram olan büyük günahlardandır.²¹

İnsanlarla *alay etmek*, Allah'ı ve ahiret gününü bilen bir müminin bir insanı *alaya alması* veya bazılarını *alay, e lence ve nükte* ile incitmesi caiz değildir. Zira bunda gizli bir kibir, aşırı gurur, başkalarını hakir görme ve Allah'ın vazettiği hayır

¹⁹ Zuhayli, Vehbe, **slam Fıkıhı Ansiklopedisi**, (çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), Feza Yay., İst., 1994, I, 20 .

²⁰ İkbâl, Muhammed, **slam'da Dini Tefekkürün Yeniden Te ekkülü**, (çev. Sofi Huri), Kırkambar Yay., İst., 1999, s.189.

²¹ İbni Teymiye, Takiyuddin, **Mecmuu'l-Fetâvâ**, Dâru'l-Alemi'l-Kutub, Riyad, 1991, XX, 471.

tartılarına göre cehalet hisleri vardır.²² Buradan şunu da anlıyoruz ki, İslam Dini insanlarla alay edilmesini yasaklamıştır, kimsenin şeref ve haysiyetiyle oynanamaz. Çünkü korunmuştur.²³

İbni Teymiye istihza ile ilgili şunları söylemektedir: “İnsanları alaya alan kişi, onların özelliklerini, fiillerini itibarlarını kaybettirtecek derecede ye ren kişidir. Kendi ihtiyaçlarını ancak bulabildiği halde Mü’minlerden takva sahibi olanların tasadduk (sadaka vermelerini) etmelerini alay edenler örneğinde olduğu gibi. Ve onlar şöyle derler: ‘bu gösteriş yapıyor, (da onun için bu sadakayı veriyor) Allah bu kişinin vereceği bir tasa mı ihtiyacı var.’ Aynı durum iman içinde geçerlidir (yani kişinin imanı ile da dalga geçilemez) . Özellikle de Allah lafzını kullanarak birbirleriyle ahitleşenler veya bu lafızla nikâh akdini yapanlar, eğer bunu karşı tarafa zar ar vermek maksadıyla yapıyorlarsa, onlar da alaycı konumundadırlar. Çünkü Allah lafzı ile ahitleşmek ve sözleşmek Allah’ın ayetlerindedir.”²⁴

Allah’ın ve Rasulünün emirlerine sıkı sıkıya bağlı olup bunun gereği olarak dinine bağlı olanları alaya almak haramdır, kişi için çok tehlikeli bir durumdur. Çünkü dindar olanlara karşı olan kişinin bu hoşnutsuzluğunun altında onların, dinine olan bağlılıkları olduğundan korkulur. (ki bu da son derece sakıncalı bir durumdur)²⁵

Eğlence ve alaya alma eziyet verdiği za man haramdır. Çünkü alaya almanın manası, adamı hiçe saymak, ihanet ve tahkirdir. İnsanları güldürecek şekilde kusur ve noksanlarına dokunmaktır. Bu da işini, sözünü hikâye ve taklit etmek suretiyle olduğu gibi, bazen de işaret ve ima ile olur. İstihza ettiği kimse mecliste ise buna gıybet denmezse de yine gıybet manası kendisinde vardır. Fakat kendini maskara yapan ve maskara edilmekten zevk alan kimse hakkındaki maskaralık bir nevi şakacılık demektir. Asıl haram olan, istihza edilen adamı küçümsemek ve on a eziyet vermek suretiyle yapılanıdır. Çünkü bunda ihanet ve hakaret vardır. Bu istihza bazen düşük sözler konuştuğu zaman sözüne gülmek ve bazen acayip hareketlerde bulunduğuna gülmek için olur. Yazdığı yazıya, yaptığı işe, kalıbına ve kıyafetine, kusur ve noksanına gülmek gibi. Bütün bunlar yasak olan maskaralıkta dâhildir.²⁶

²² Kardavi, Yusuf, **slam’da Helal ve Haram**, (çev. Ramazan Nazlı), Hilal Yay., İst., trs., s.324.

²³ Armağan, Servet, **slam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, DİBY, 5. Baskı, Ank., 2004, s.99.

²⁴ İbni Teymiye, Takiyuddin, **Fetava’l-Kübra**, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, trs., VI, 22.

²⁵ Baiz, Abdulaziz – Useymın, Muhammed b. Salih, **Fetâvâ’l-Mühimme**, Dâru’l-Kutub, Riyad, 2004, I, 143.

²⁶ Gazali, Muhammed Ebu Hamid, **hyâu Ulumi’d-Din**, (çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İst., 1977, III, 294-295.

Özetle söyleyecek olursak Allah ile, Allah'ın âyetleri ile, Peygamberlerden bir Peygamber ile, iman etlerinden dolayı İnsanlarla (mü'minlerle) alay etmek; yahut dini açıdan haram olan ve kötölenen bir şeyi ahlakı zafiyetlerinden dolayı yapan insanları küçümsemek, kişiyi inkara (küfre) ve dinden çıkarmaya varabilecek noktalara götürebilir. Burada hükmün değişmesi, alay edilme konusunun vasfının değişikliği ile ilintilidir. Bu alay etme mevzuunun Allah için olması (söylenmesi) ise kullar hakkında olmasından (söylenmesinden) daha tehlikelidir.

SONUÇ

Kur'an, insanlara, anlaşılması için indirilmiştir ve nüzulünden şimdiye kadar da anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmaktadır. Bu anlama ve anlamlandırma çabalarına büyük bir destek de semantik ilminden gelmiştir. Bu ilim, mana olarak her ne kadar klasik kaynaklarımızda mevcut olsa da (ilmu'l-meani vb.) daha çok batı menşeli bir konumda ortaya çıkmıştır. Özellikle son yıllarda bu ilmin ve metodun önemi daha da iyi anlaşılmiş ve kavram araştırmalarında vazgeçilmez hale gelmiştir. İlahiyat sahasında da bu metodun kullanımı giderek yaygınlaşmış ve ilahi kitabı anlama çabalarında yol gösterici şekle bürünmüştür.

Biz de konumuzu istihza kavramı ve bunun semantik analizi olarak seçtik. Bu kavram temel anlam olarak "*alay etmek, alay mevzusu edinmek, dalga geçmek, e lenmek, küçümsemek*" anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kavram bu anlam içerisinde kristalize olmuştur. Tüm Kur'an boyunca bu anlamdan farklı bir anlamı taşıdığı görülmemiştir. Fakat ilk dönem lügatlerinde bu kavramın farklı kullanımlarının mevcut olduğunu gördük. Örneğin, "*bir eyin oldu u yerde ölmesi, so uktan donarak ölmek, hızlanıp süratlenmek, hareket etmek, küçümseyip hakaret etmek*" gibi anlamlara da geldiğini müşahede ettik. Buradan da, istihza kavramının, Kur'an'la birlikte, mana daralmasına uğradığı sonucuna ulaştık.

Kur'an'da bu kavram türevleriyle beraber otuz dört defa geçmektedir. Yirmi üç tanesinde bizzat "istihza" lafzı diğer on bir tanesinde ise "hüzüven" lafzı kullanılmaktadır. Bu kavram ve türevlerinin kullanıldığı yerlerde hep inkârcı ve münafık karakterli insanlar ön plana çıkmakta ve onların bu kötü fiili yerilmektedir.

Yine araştırmamız boyunca istihza etmenin çok derin bir mazisinin olduğunu gördük. Kur'an böyle bir kavramdan çok bahsetmekte ve insanlığın yüz akları olan peygamberlerin tamamının bu menfur saldırıdan nasibini aldıklarını ifade etmektedir.

Bu kavramın kullanıldığı ayetlerde alaya alınan hususları önce kişiler ve konular olmak üzere ikiye ayırdık. Sonra bunların altına müstakil başlıklar halinde ayetlerde alay konusu olan kişi ve mevzuları sıraladık. Burada karşımıza şu sonuç çıktı: Alaya alınan kişiler; Hz. Peygamber, diğer peygamberlerin tamamı, müminler, Allah; alaya alınan konular ise, Allah'ın ayetleri, Kur'an, Allah yolu, dinin kendisi, namaz/ezan, Peygamberlerin yaptığı uyarılar ve azap. Yani inkârcı ve münafıklar ne kadar kutsal değer varsa bununla alay etmekten geri durmamışlardır. Aynı zamanda bu, bir

zihniyetin bizlere Allah tarafından haber verilmesi anlamını da taşımaktadır. Bu problemlili ve dışlayıcı bir zihniyet olan inkârcı ve münafıkların zihniyetidir.

Çalışmamızda ilerleyen sayfalarda da Kur'an'da istihza ile yakın manada kullanılan kavramları tespit ettik. Tüm Kur'an boyunca alaya alma, küçümseme anlamı dışında hangi anlamda kullanıldıysa bunu da belirttik. Burada istihza kavramına en yakın anlamın “se-hı-ra” kavramında olduğunu tespit ettik. Hatta bu iki kavramın birbirinin müteradifi olarak kullanıldığı birçok yer tespit ettik. Nitekim son bölümde istihzanın ahlaki ve fıkhi yönü incelenirken bu iki kavramın bir değerlendirmeye tabi tutulduğunu müşahede ettik. Fakat Kur'an'da istihza müminler için hiç kullanılmamıştır. Ancak “se-hı-ra” kavramı müminler ve diğer inkârcılar hakkında da kullanılmıştır. Yani Kur'an'da se-hı-ra kavramı istihza kavramından daha şümullü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'da istihza ile yakın anlamda kullanılan kavramların da şunlar olduğunu gördük: سخر- لعب - ضحك - عبث - همز - لمز - غمز - هزل

Hadislerde de istihza kavramı kullanılmıştır fakat Kur'an'daki kadar geniş bir şekilde değil. Biz sadece dört yerde tespit edebildik. Bunların da “alay etme, e lenme” manasından farklı olmadığını gördük. Hadislerde istihza kavramının kapsadığı konular, “ezanla alay edilmesi, Hz. Peygambere alaycı bir şekilde soru sorulması, inkârcılar tarafından Hz. Peygamberin öğrettiği edep kurallarının alaya alınması ve de hayret ve şaşkınlıktan dolayı muhatabın söylediği sözün güvenilirliğine inanmayarak alaya alınma zannı” olarak karşımıza çıktı.

Tezimizin son bölümünde ise “istihza” kavramının Kur'an sonrası hangi değerlendirmelere tabi tutulduğunu araştırdık. Özellikle ahlak ve İslam hukuku açısından bu kavramın bazı mülahazalara konu yapıldığını gördük. Kur'an daha önce de belirttiğimiz gibi ahlak merkezli, bilgi eksenli bir dindarlık oluşturmayı hedefler. Buna biz “takva toplumu” da diyebiliriz. Bunun içinde bir takım kurallar vazeder. Bu kurallara titizlikle uyulmasını emreder. Bu kurallar hayatın içinde yaşatıldığı sürece toplumların birlik ve dirliğinin bozulmayacağını bizlere ifade eder. İşte istihza (alaya alma, küçümseme) kavramı tam da burada bu birliği bozucu bir unsur olarak ortaya çıkar. Ahlaki açıdan bir kimsenin dış görünüşü veya inancıyla alay etmek hoş karşılanmaz. Hatta alay edenlerin sonunda alay ettikleri durumun içine düşecekleri devamlı hatırlatılır.

İstihza'nın hukuki yönü de İslam fıkhi tarafından incelenmiştir. Burada da ulaşılan sonuç, kesinlikle bu işin caiz olamayacağı yönündedir. Özellikle de bu

kavramın içinde barındırdığı küçümseme, tahkir etme anlamı ön plana çıkarılarak, alaycılığın, İslam'ın kesinlikle haram kılıp yasakladığı kötü bir ahlaki eylem olduğuna vurgu yapılır. Eğer bu alay etme, Allah ile ya da Peygamberlerle olursa, burada kişinin imanının gitme tehlikesi bile vardır. Çünkü başta da söylediğimiz gibi bir şeyi alaya almak o şeyi ciddiye almamak demektir. Dolayısıyla insan Allah'a ve Peygamberlerine karşı ciddiyetsiz bir tavır içerisinde giremez. Bu yönüyle bizzat dini olan bir şeyle alay etmenin hiçbir haklı gerekçesi yoktur. Fakat diğer insanlarla alaycı bir şekilde konuşmak konusunda istisnai bazı durumlar vardır. Örneğin kişi alaya alınmaktan hoşlanıyor ve bunu istiyorsa onu alaya almak, mizah ve şaka yapmak anlamına gelir ki bu da haram kapsamına girmemektedir.

B BL YOGRAFYA

ABDULBAKİ, Muhammed Fuad,

el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, Daru'l-Marife, Beyrut, 2005.

ABDULKADİR ER-RÂZİ, Muhammed b. Ebi Bekr,

Muhtâru's-Sihah, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1967.

AHMET MUHTAR, Ömer,

Mu'cemu'l-Mevsuiyyi Li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim ve Kıraatihi, Turâs, Riyad, 2002.

AKARSU, Bedia,

Felsefe Terimleri Sözlü ü, Savaş Yay., Ank., 1975.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi,

Ahlak İmi ve slam Ahlakı, (sad. Ali Arslan Aydın), Nur Yay., Ank., 1991.

ALTINTAŞ, Hayrani,

slam Ahlakı, Akçağ Yay., Ank., 1999.

ALTUNTAŞ, Halil-ŞAHİN, Muzaffer,

Kur'an-ı Kerim Meâli, DİBY, Ank., 2005.

ALUSİ, Bağdadi,

Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azım ve's-Sebi'l-Mesani, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1985.

ARMAĞAN, Servet,

slam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, DİBY, 5. Baskı, Ank., 2004.

ATAY, Hüseyin,

Kur'an'a göre slam'ın Temel Kuralları, MEB Yay., İst., 1991.

ATEŞ, Süleyman,

Yüce Kur'an'ın Ça da Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşr., İst., 1988.

AYASBEYOĞLU, Nevzat,

slamiyetin E itimimize Getirdi i De erler ve Kur'an'ı Kerim'in E itim le İgili Ayetlerinin Tahlili, MEB Yay., İst., 1991.

AYDIN, Mehmet S.,

Âlemden Allah'a, Ufuk Kitapları, İst., 2001.

AYKAN, Recep,

Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'an Fihristi, Pınar Yay., İst., 4. Basım, 2005.

BAİZ, Abdulaziz – USEYMİN, Muhammed b. Salih,

Fetâvâ'l-Mühimme, Dâru'l-Kutub, Riyad, 2004.

BEYZAVÎ, Nasıruddin Ebi Said Abdullah Ebi Ömer Muhammed,

Tefsiru'l-Beyzavi, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1996.

BİLGİN, Beyza,

Ellibin Yıllık Bir Gün, Gün Yay., Ank., 1997.

BOLAY, Süleyman Hayri,

Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Akçağ Yay., Ank., 7. Baskı, 1997.

BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail,

el-Câmiu's-Sahih, Dâru İbni Kesir, Beyrut, 1990.

BÜYÜK LAROUSSE (Sözlük ve Ansiklopedisi), İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İst., 1986.

CÜRCANÎ, Ali b. Muhammed eş-Şerif,

Kitabu't-Tarifât, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1975.

ÇAĞRICI, Mustafa,

"Ahlak mad.", "*slam Ansiklopedisi*", TDVY, İst., 1989.

"stihza mad.", "*slam Ansiklopedisi*", TDVY, İst., 2001.

Anahatlarıyla slam Ahlakı, Ensar Neşr., 2. Baskı, İst., 1991.

ÇANKI, Mustafa Namık,

Büyük Felsefe Lügatı, Nebioğlu Mat., İst., 1958.

ÇUBUKÇU, İ. Agah,

slam'da Ahlak ve Manevi Vazifeler, DİBY, Ank., 1980.

DEVELLİOĞLU, Ferit,

"stihza mad.", Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 15. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1998.

DİCTIONNAIRE LAROUSSE (Ansiklopedik Sözlük), Milliyet Gazetecilik A.Ş., İst., 1993.

DİKMEN, Mehmet,

nsanca Ya ama Yolu slam Ahlakı, Cihan Yay., İst., 1985.

DÖNDÜREN, Hamdi,

nsanlı a Son Ça rı-Kur'an-ı Kerim (Yüce Meâli ve Açıklaması), İmaj Yay., Ank., 2003.

DRAZ, M. A.,

Kur'an Ahlakı, (çev. Emrullah Yüksel – Ünver Günay), İz Yay., İst., 1993.

DUMAN, M. Zeki,

Beyanu'l-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri), Fecr Yay., Ank., 2006.

EBU HAYYAN, Muhammed b. Yusuf el-Endulûsi,

Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

ELİAÇIK, Recep İhsan,

slam'ın Üç Ça ı, Çıra Yay., İst., 2004.

Ya ayan Kur'an (Türkçe Meâl), İnşa Yay., İst., 2006.

ESED, Muhammed,

Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir), İşaret Yay., 5. Baskı, İst., 1999.

FAZLUR Rahman,

Ana Konularıyla Kur'an, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay, Ank., 2003.

slam, (çev. Mehmed Dağ – Mehmet Aydın), Ankara Okulu Yay., Ank., 2000.

FİRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yâkub,

el-Kâmusu'l-Muhit, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1994.

GAZALÎ, Muhammed Ebu Hamid,

Bidâyetü'l-Hidâye, (çev. Abdülkadir Akçiçek), Bahar Yay., İst., 1964.

hyâu Ulumi'd-Din, (çev. Ahmet Serdaroglu), Bedir Yay., İst., 1977.

slam Ahlakı, (çev. Akif Nuri), İst., trs.

HALEFULLAH, M. Ahmed,

Kur'an'da Anlatım Sanatı (el-Fennu'l-Kasasî), (çev. Şaban Karataş), Ankara Okulu Yayınları, Ank., 2002.

IŞICIK, Yusuf,

Kur'an'ı Anlamada Temel Bir Problem Te'vil, Esra Yay., İst., 1997.

Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler, Esra Yay., İst., 1998.

IZUTSU, Toshihiko,

“**God And Man In The Koran**” (**Kur’an’da Allah ve insan**), (çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., trs.

Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar, (çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay., İst., 2. Basım, 1991.

İBNİ Kesir,

Umdetu’t-Tefsir, (tahk. Ahmed Muhammed Şakir), Turasu’l-İslam, trs.

İBNİ MACE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el -Kazvini,

Sünenu bni Mace, Çağrı Yay., İst., 1981.

İBNİ MANZUR, Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem,

Lisanu’l-Arabi’l-Muhit, Dâru’s-Sadr, Beyrut, 1994.

İBNİ TEYMİYE, Takiyuddin,

Fetava’l-Kübra, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Mecmuu’l-Fetâvâ, Dâru’l-Alemi’l-Kutub, Riyad, 1991.

İKBAL, Muhammed,

İslam’da Dini Tefekkürün Yeniden Te’ekkülü, (çev. Sofi Huri), Kırkambar Yay., İst., 1999.

KARAMAN Hayrettin; Çağrı Mustafa; Dönmez İ. Kâfi; Gümüş Sadrettin,

Kur’an Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir), DİBY, Ank., 2006.

KARDAVİ, Yusuf,

İslam’da Helal ve Haram, (çev. Ramazan Nazlı), Hilal Yay., İst., trs.

KASİMİ, Muhammed Cemaleddin,

Tefsiru’l-Kasimi (Mehasinu’t-Te’vil), (tahk., Muhammed Fuad Abdülbaki), (1. Baskı), 1957.

KOMİSYON,

“**stihza mad.**”, Türkçe Sözlük, 9. Baskı, T.D.K., Ank., 1998.

“**Semantik mad.**”, Türkçe Sözlük, T.D.K., Ank., 1983.

KURTUBİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr,

el-Câmiu’l-Ahkami’l-Kur’an, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2006.

MAVSİLİ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud,

el-htiyar Li Ta’lîli’l-Muhtar, Çağrı Yay., İstanbul, 2005.

MERAGÎ, Ahmed Mustafa,

Tefsiru'l-Meragi, (1. Baskı), Kahire, 1946.

MEYDAN LAROUSSE, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İst., trs.

MUTÇALI, Serdar,

“H-Z-E mad.”, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yay., İst., 1995 .

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccac el-Kuşeyri,

Sahihi Müslim, Çağrı Yay., İst., trs,

NESÂÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb,

Sünenu'n-Nesâi, Çağrı Yay., İst., 1981.

ÖZDEMİR, Metin,

slam Dü üncesinde Kötülük Problemi, Furkan Kitaplığı, İst., 2001.

ÖZSOY, Ömer – GÜLER, İlhami,

Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi), Fecr Yay., Ank., 2005.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri,

Kur'an'daki slam, Yeni Boyut Yay., İst., 1993.

RÂGİB EL-İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed,

el-Müfredât Fi Garibi'l-Kur'an, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2001.

RÂZÎ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan,

Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Gayb), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

REŞİD RIZA, Muhammed,

Tefsiru'l-Menar, Dâru'l-Menar, 2. Baskı, Kahire.

SABUNÎ, Muhammed Ali,

Safvetu't-Tefasir, Dâru'l-Kalem, Beyrut, trs.

SERT, H.Emin,

Kur'an'da nsan Tipleri ve Davranı ları, Bilgi Yay., İst., 2004.

SOYSALDI, H. Mehmet,

Kalbin Manevi Hastalıkları, Bizim Büro Basımevi, Ank., 2006.

Kur'an Semanti i Açısından nançla İgili Temel Kavramlar, Çağlayan Yay., İzmir, 1997.

Kur'an'ı Anlama Metodolojisi, Fecr Yay., Ank., 2001.

SUYUTÎ, Celaeddin,

ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur, Kahire, 2003.

ŞA'BAN, Zekiyüddin,

slam Hukuk İminin Esasları (Usulü'l-Fıkh), (çev. İbrahim Kafi Dönmez), TDVY, Ank., 2000.

TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir,

Câmiu'l-Beyan An Te'vili Âyi'l-Kur'an, Daru Hicr, Kahire, trs.

TOPALOĞLU, Bekir-KARAMAN, Hayrettin,

"H-Z-E mad.", Arapça-Türkçe Yeni Kamus, Nesil Yay., İst., 1995.

TÜRKGÜLÜ, Mustafa,

"Rasulullah (s.a.v.)'ın Toplumsal Güven Duygusunu Te'sis Çalı maları", ("Hz. Muhammed ve Toplumsal Güven" içinde), TDV. Elazığ Şubesi Yay., Ank., 2002.

WENSİCK, A. J.,

Concordance Et Indices De La Tradition Musulmane, Çağrı Yay., İst., 1986.

YADSIMAN, Necla,

Kur'an Tahlili, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2006.

YAKIT, İsmail,

slam'ı Anlamak, Ötüken Neşr., İst., 2005.

Kur'an'ı Anlamak, Ötüken Yay., İst., 2003.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi,

Hak Dini Kur'an Dili, (sad. İ. Karaçam - E. Işık - N. Bolelli - A. Yücel), Azim Dağıtım, İst., trs.

YILDIRIM, Celal,

İmin I ında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yay., İzmir, trs.

ZEBÎDÎ, Muhibbuddin Ebi Feyyaz es-Seyyid Muhammed Murteza el- Haseni'l-Vâsitiyyi,

Tâcul'l-Arus Min Cevâhiri'l-Kâmus, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

ZEMAŞERİ, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed,

Tefsiru'l-Ke af An Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil Fi Vücuhi't-Te'vil, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut, 2003.

Esâsu'l-Belâga, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, 2001.

ZUHAYLİ, Vehbe,

slam Fıkhı Ansiklopedisi, (çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), Feza Yay., İst., 1994.

Tefsiru'l-Munir Fi'l-Akideti ve' - eriatu ve'l-Menheci, Dâru'l-Fikri'l-Muasır,
Beyrut, 1991.

ÖZGEÇM

Tuncay Tan 1981 yılında Bursa'da doğdu. 1999 yılında Karacabey İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2000 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 2004 yılında burayı bitirip aynı yıl Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı'nda Yüksek Lisansa başladı. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak İmam -Hatiplik görevi yapmakta olan yazar evli ve bir çocuk babasıdır.